

ՆՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(Նամբարները թեսևս ուղարկուած ։)

1. Աղքատանամ ընկերութիւն Բարիկի Հայոց : — Առաջինութեան մրցանակներ հինգ հայուհիներու : Բ. տարի, 1929. [Պարիս] :
2. Արձանագրութիւն Սերաստիոյ վերաշինութեան Միութեան 11րդ պատգամաւորական ժողովի : Նիւ Եորք 1929, 8⁰, էջ 16 :
3. Գաբամանեան Սիմոն — Գրպանի Տարեցոյց : ԺԱ. տարի, 1930 : Կ. Պոլիս, տպ. Յ. Մ. Սէթեան, 12⁰, էջ 144 : Գին՝ 1 Փրանք :
4. Գաբազալ Հայկ — Պարսկահայ տարեցոյց 1930 : Գ. տարի : Թէհերան, տպ. Փարոս, 1930, 8⁰, էջ (18 +) 408 :
5. Ընդարձակ տարեցոյց Ս. Փ. Աղզային հիւանդանոցի նոր շրջան : Զ. տարի : Կ. Պ., տպ. Յ. Մ. Սէթեան, 1929, 8⁰, էջ 373 (+ 11) : Գին՝ 50 Փր. :
6. Հիսարիեան, Արիստ. Ա. Բն. — Յիշատակարան յիսամեայ յոբելեանի Աղքատանամ մարմնոյ խաղաղի 1878—1928 : Կ. Պ., տպ. Սէթեան, 1929, 8⁰, էջ 152 :
7. Կանոնագիր-ճրագիր Սերաստիոյ վերաշինութեան Միութեան : 1929—1930 : Նիւ Եորք 1929, 8⁰, էջ 8 :
8. Ն. ձիւեան, Փրոֆ. Յ. — Սուրբ Օգոստինոսի եւ Նարեկացիի շաւղին մէջ կամ Le passe-temps d'un sédentaire : Պէյրուս, տպ. Լիբանան, 1930, 8⁰, էջ 147 : Գին՝ 50 ս. դ. :
9. Մեքրոպեան ձեմարան — Պատի օրացոյց 1930 : Սօֆիա [1929] :
10. Յովսէփեան Գ. արքեպ. — Մի էջ հայ արուեստի եւ մշակոյթի պատմութիւնից : Հայէպ 1930, տպ. Արաքս, 8⁰, էջ 56 : Գին՝ 5 Փր. : [Մատենաշար «Տաթևի», Թ. 1.] :
11. Չարբգ Ղ. — Նոր աշխարհագրութիւն, Սուրբա եւ դրացի երկիրներ : Պէյրուս, տպ. «Ազատ», 1929, 8⁰, էջ 62 եւ քարտէս : Հրակ. Վ. Յ. Ուզունեան գրատան, Թիւ 8 : Գին՝ 9 Փր. :
12. Չերազ Միլաս — Կենսագրական միսիոններ : Ամբողջական երկեր Գ. : Պարիս 1929, տպ. Ներսէս, 8⁰, էջ 76 : Հրակ. Օշական : Գին՝ 10 Փր. :
13. Պահլաունի Սուրէն — Քէլէկեան-Սիւսուան սրբանոցներու կեանքէն. ոճերի մը ատիթով : Պէյրուս, տպ. Սուրբա [1929], 8⁰, էջ 39 : Գին՝ 10 դր. Սուր. :
14. Վարժապետեան Յովհ. — Ֆրանսահայոց գրպանի Օրացոյց 1930 : Մարտէս, տպ. Ալիս, 1930, 32⁰, էջ 38 : Գին՝ 3 Փր. :
15. Տաթև. տարեգիրք գրականութեան արուեստի : Զ. տարի : [Հրատ. Արաքս Վարդապետ :] Հայէպ, «Արաքս», 1930, 8⁰, էջ 384 :
16. Տեղեկագիր 1928 տարեշրջանի Հ. Միութեան Բարիկի մասնաժողովի ցուցակ 1928ի ոսկեղէն կանոնք կիրին ատիթի Բարիկի եւ շրջանակի մէջ կատարուած նուիրահաւաքութեան Բարիկ, Գեղարուեստական հայրան, 1929, 8⁰, էջ 48 :
17. Քէլչեան Ա. Բ., Դափնի տերեւ ու առաջնորդ յոբելեար Տ. Եղիշէ Ս. արիարքին : Կ. Պոլիս, տպ. Յ. Տար 1929, 8⁰, էջ 16 : Գին՝ 50 դուրու :
18. Օրացոյց (պատի) Սահակ-Մեսրոպ զարանի. 1930 : Կաղմեցին Յ. Հիսար Ա. Սէֆէրեան եւ Յ. Անասեան : ASD (Seine), 22 Ave. Rouveyrol, 1930 :
19. Օրացոյց 1930 թուականի, հրատարակութիւն Հ. Մ. Լ. Մ. ի Ռուսաստանի Վարչութեան : Պուքէշ, տպ. Պ. Անեան, 1929 : Գին՝ 50 լէյ :
20. Օրացոյց 1930 թուականին Գրիգոր Ս. Յակոբեանց, 1929, 32⁰, էջ 168 : (ըստ հին տոմարի) : Երուսաղէմ, 2 դկ. :
21. Օրացոյց 1930 թուին Քրիստոսի Սահակութիւն Ս. Փրկ. աղգ. Հիւանոցի : Կ. Պ., տպ. Յ. Մ. Սէթեան 1930, 32⁰, էջ 144 : Գին՝ 25 դհկ. :
22. Անէմեան Հայկ — Մասիս օրացոյց Լ. տարի : Թաւրիզ, տպ. Իրան : Գրութիւն (պատկերազարդ) : Թաւրիզ, տպ. Թեմական, 1928/29, 8⁰, էջ 50 : Հրակ. Մարգար Յակոբեանի : 50 Փր. :
23. Գիրգոր Լուսաւորիչ Հայրապետի էջմարցի վէ Ս. Հոբիսիմեանց կոյս Նահատակութիւնը : Պէյրուս, տպ. Յովանէսեան-Ուզունեան-Քեահեան 1927, 32⁰, էջ 97 : [Սեփական Տպարանի Թիւ 1.] :
24. Գուրեան Եղիշէ Արքեպ. — Ընթացող քարտէս, Գ. տարի : Երուսաղէմ, տպ. Ս. Յակոբ, 1930, 8⁰, էջ 223 : 7 էգ. դհկ. :
25. Գուրեան Ղ. Եպս. — Դպրեմանք քարտէս : Փարիզ, տպ. Կ. Յ. Ներսէս 1929, 8⁰, էջ ԺԶ + 256 : Գին՝ 4 լէյ :
26. Թերգիպաշեան Գեորգ Գեորգ. — արեւելեան միասնի բանաստեղծութիւն կամ Ֆիլոսոփի մեկնարանուած : Մատենադարան, Հար. Ա. Ֆիլոսոփի պատմականը : Կ. Պ., Յ. Ասատուր 1928, 8⁰, էջ 456 : Գին՝ 250 դր. :

ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱԹԵՐԹ

Թիւ 3, 4 ՄԱՐՏ—ԱՊՐԻԼ ԽԴ. ՏԱՐԻ 1930

ՄՈՎՍԷՍ ԽՈՐԵՆՔԻ ԵՒ ՂԵՆՈՂԵ ԵՐԵՅ ԵՐԿՈՒ ՊԱՏՄԱԳՐԱԿԱՆ ԵՐԿՐԱԿԱՆ ԳՐԱՐԱՆՔ

Գրիգոր Խալատեան¹ Մովսէս Խորենացոյ «Հայոց Պատմութեան» եւ Ղեւոնդ Երեւելի Պատմութեան էջերէն տուած էր համեմատութիւններ նման տեղիքներու. իր ընկերութեան արդիւնքը յանգած էր այն եզրակացութեան, թէ նմանութիւնները Մ. Խորենացոյ քով բանագործութիւններ են. Մովսէս կարգացած է Ղեւոնդի Պատմագիրքը :

Բայց Խալատեանց չէ կանխած լուծել կարգ մը խնդիրներ, որոնք հարկադրաբար կը յանեն ի լուր այսպիսի եզրակացութեան : Նա չէ բացատրած իւր պատճառները, թէ ինչո՞ւ Մովսիսի աղբիւրը Ղեւոնդի քով կը փնտռէ, եւ ոչ ընդհակառակը : Խալատեանց նախապաշարուած կ'երեւայ որովհետեւ Մովսէս բանագործութեան յանցանքի մէջ մէկէ աւելի անգամներ ընտուած էր, նաեւ այս կէտի մէջ ուզած է Մովսէս բանագործ տեսնել : Սակայն ինձի տարապարտ կը թուի այս կասկածը : Պիտի պահանջուէր, որ նախ հիմնաւորէր Խալատեանց իր կասկածը, ապա ցուցանէր Մովսիսի յիսուութիւնը եւ Ղեւոնդի առաջնութիւնը, ճշգէր Խորենացոյ ժամանակի անագանագոյն եզրը :

Բայց Խալատեանց խոյս տուած է այս անհրաժեշտ խնդիրներէն : Եթէ Մովսէս ժամանակով մերձաւոր նկատուէր Ղեւոնդին, դժուարաւ պիտի հաւատայինք թէ նա քաջութիւնն ունեցած ըլլար Բագրատունի իշխանի մը խնդրանքը գրուած եւ հրատարակին վրայ քաջածանօթ հեղինակութենէ մը բանաքաղել տողեր հրամցնելու :

Համար դանոնք ուրիշ Բագրատունի իշխանի մը. պտուղը պիտի մատնէր ծառը : Միւս կողմանէ ի՞նչ պէտք ունէր Մովսէս դիմելու ժամանակակից հեղինակի մը աշխարհագրական ծանօթութիւններու համար, երբ ինքնին կարող էր ձեռք բերել դանոնք այցելութեամբ կամ հարցափորութեամբ : Իսկ եթէ հեռու է ժամանակով Ղեւոնդէն, ո՞ր դարուն կ'ենթադրէ Խալատեանց «Հայոց պատմութեան» հեղինակը :

Այն համեմատական տեղիքները, զորոնք ներկայացուցած է Խալատեանց իրրեւ բանագործութիւններ, չեն երեւցներ նման նկարագիր : Նաեւ լրիւ չեն առնուած համեմատութեան այն բոլոր տեղիքները, ուր երկու հեղինակներու մէջ սերտ առնչութիւն կը նշմարուի :

Երկար աշխատանք պիտի արժէ ամփոփել ի մի այն բոլոր նմանութեան կէտերը, ուր Ղեւոնդ եւ Մովսէս զիրար կ'ողջագուրեն : Թէպէտ դժուար աշխատանք, բայց անհրաժեշտ կարեւոր հարկ է անոնց ցուցադրութիւնը այս տեղ յանդերձ համար որոշ եզրակացութեան մը :

Ակնարկ մը համադրուած տեղիքներու վրայ երեւան կը բերէ երկու հեղինակներու գրութիւններուն մէջ.

- ա. Նոյնութիւն նկարագրի.
- բ. Նոյնութիւն բառադիտութեան.
- գ. Նոյնութիւն մտքերու արտայայտութեան.
- դ. Նոյնութիւն գաղափարակցութեան.
- ե. Նոյնութիւն աշխարհագրական ծանօթութիւններու.
- զ. Նոյնութիւն դատողութեան եւ ըմբռնումներու.
- է. Նոյնութիւն ժամանակակից պարագաներու.
- ը. Նոյնութիւն միտումներու (համակրութիւն եւ հակակրութիւն).

¹ Т. Халатянцъ, Армянскій эпосъ въ Историі Арменіи Мойсея Хоренскаго, Москва, 1896, էջ 131, 190. Армянскіе Аршакиды, Москва, 1903, էջ 216 եւն.:

Ք. Մէկ տունէ են երկու հեղինակներու ալ մեկենասները:

Այս կէտերը այնպիսի յատկանիշներ են, որ ոչ թէ երկու հեղինակներու իրարմէ կախումը կ'երեւցնեն, այլ կը զբոսն զմեզ առնոց մէջ անհատի նոյնութիւն տեսնել:

Նկատենք այժմ այս կէտերը մի առ մի:

1. Նոյնութիւն նկարագրի: — Թէպէտ երկու հեղինակներն ալ զգոյշ են տալ տեղեկութիւններ իրենց կենսագրութեան մասին, բայց եւ այնպէս անոնց պատմագրութիւններու մտադիր ընթերցումը վեր կը հանէ գծեր, ուսկից կարելի է տեսնել անոնց ամբածածուկ անձնաւորութիւնները². առնոց հայ երկրի զաւակներ են, կեանքի սկիզբն առած հաւանօրէն Գողթն գաւառի մէջ, դաստիարակուած վանական շրջանակի մէջ³, կրօնական ուղղութեամբ, նուիրուած եկեղեցական վիճակի: Ղեւնդ իրրեւ «երէց» կը ներկայանայ. նոյն աստիճանի մէջ էր առանց տարակուսի նաեւ Մովսէս: Անոնց ձեռքը զլրատուր դասագիրքը եղած է Աստուածաշունչ Գիրքը. որուն հմտացած են կատարելագոյն եւ ի բերան ուսած: Երկուքն ալ կ'երեւցնեն այս հմտութիւնը հաւասար չափով իրենց գրութիւններու մէջ, ուր ոչ միայն կը խօսին Աստուածաշունչի բառերով, այլ եւ կը փորձեն երեւան զալ որպէս մեկնիչներ Ս. Գրքի: Կարգացած են նաեւ Աստուածաշունչը բացատրող մեկնողական գրքեր, եւ ծանօթ են առ հասարակ հայրագրական գրականութեան եւ ազգային մատենագրութեան, որքան անոնք մատչելի եղած են Ը. դարու վերջերը հրատարակի վրայ հայերէն: Կ'օգտուին այս գրականութեանն ոչ միայն ընդարձակելու իրենց հմտութիւնն եւ խորանալու աստուածաբանական ուսումներու մէջ, այլ նաեւ ճոխացնելու իրենց հայերէնագիտութիւնը, եւ կը սիրեն խօսիլ փոխառեալ բառերով եւ նախագատութիւններով: Միեւնոյն գրքերն են երկուքի ձեռքն ալ ընթերցանութեան ատարկայ:

² Ղեւնդի կեանքն եւ նկարագրը տուած են Հանդ. Ա. մ. 1929, էջ 330-348, 705-718: Մովսէս Խորենացու մասին պիտի խօսիմ ուրիշ ատթիւ. հմտ. առ այժմ Ա. ն. ա. հ. 1929, Թ. 4, էջ 69-70:
³ Այն պարագան, որ Մովսէս Եւսեբեաց Եկեղեցական Պատմութիւնը կարգացած է ի Գեղարքունիս (Բ. 10), կը յորդորէ զիս եր դաստիարակութեան ստաջին շրջանը այս կողմերը (ի Մաքեմիս) ենթադրել:

Անոնց գործունէութեան ասպարէզը Հայաստան. շրջած են երկրին այլ եւ մասերը, հետաքրքրուած երկրին ժողովրդով, անցեալ պատմութեամբ, զրոյցներով: Կրօնական-դասնարանական խնդիրները եւ ասոնց շուրջը յուզուած վիճակները ձեռք գրուած գանձք. գոնէ արտայայտուած այս մասին. եւ զժողովրդականացել ասոնց ներքին համոզման՝ նկատմամբ դասնարանական հարցերու:

Ժամանակը, որուն մէջ ապրած եղած է բարձրագոյն, օտար թաղաւորներն հոն երկրին տէրերը, եւ կը հեծէ ժողովուրդը օտարներու լուծին տակ (տես մասին նաեւ քիչ յետոյ):

Երկուքն ալ Բագրատունի տան բազմազան եւ խնկարկուններն են. ընդունեն Բագրատունի իշխաններէ յանձնարարութիւններ, յորինելու Հայոց Պատմութիւն մին՝ Ղեւնդ աւելի երիտասարդ է, եւ զլրացած մերձժամանակեայ եւ ժամանակակից պատմութեամբ, եւ երկրորդը՝ Մովսէս ձեռնարկած է յորինել հնագոյն եւ հին ժամանակներու պատմութիւնը:

2. Նոյնութիւն բառագիտութեան: զուն եւ ոճը Ղեւնդի քով աւելի կը դանի է եւ պատկերաւոր, երիտասարդական խանդն է հոն արտայայտուողը. մինչ Մովսէս ձեռքութեան ալիքով ծաղկած, առ խոհական ոճով, աւելի պերճարան լեզու կը ջանայ արտայայտութիւն շնորհել մտածմունքներուն: Նա տարիներու ընթացքին աւելի զարգացուցած է իւր մտաւոր շարքը, աւելի խորացած իմաստասիրական ուսումներու խորքը: Հասակի տարբերութիւնը եւ իրրեւ պերճարան փայլուն ձգտումը յառաջ բերած է երիտասարդ Ղեւնդի եւ ձերուհազարդ Մովսէսի մէջ նագանութիւն ոճի եւ լեզուի. բայց մէկ իրրով զանդուած է ամբողջութիւնը, մէկը բառագանձը, մտքերը մարմնաւորելու հարցերն են:

Պիտի ամփոփեմ այս բաժնի մէջ տեղիքները, ուր երկու հեղինակները կ'արտայայտուին միաձեւ բառերով: Ասոնք շուշա միայն երկու հեղինակներու արտաձայնատուկ բառեր չեն, եւ ոչ ալ հարցերու. բայց ուշադրաւ է անոնց յայտնութիւնը. բայց ուշադրաւ է անոնց յայտնութիւնը պայնպիսի ստուար քանակութեամբ եւ յատկապէս կիրառութեամբ երկու հեղինակները:

զրչի տակ: Կան հոն բառեր, որոնք առնուած են հասարակաց աղբիւրէ. կան նաեւ այնպիսիներ, որոնք կ'ամ ձեւովը եւ կ'ամ իմաստովը միայն երկու հեղինակներու յատուկ են: Անշուշտ համարարառու չի ներկայացներ երկու հեղինակներու բառամթերքին ամբողջութիւնը. բայց բաւական է համոզելու համար թէ մէկ է մտածող միտքը եւ մէկ արտայայտող գրիչը երկու հեղինակներու քով:

ԱԳՊԱՊԵՏ. Որ էր հրամանատար եւ ազգապետ ի վերայ երկրիս. 160. զորձեցաւ այս... յազգապետութեանն Խազմայ. 165. սով... յաճախէր յազգապետութեան նորա. 137:

== Հրէկց ազգապետ զԲրքեղայոս կացուցանէ. Բ. 25:

ԱՆՈՐԺԱԿ. Լցեալ ամենայն ախորժակօք չարասէր կամայ իւրոց. 153:

== Որ եւ սիրելի իմոց իսկ ախորժակացս է. Ա. 1. այլ եւ պատերազմականս ուսեալ ախորժակս. Բ. 79. ամբաստանեցաք զառաջին նախնեացն մերոց անիմաստասէր բարուց ախորժակս. Ա. 21, եւ այլն:

ԱՆՏ ՀԻԻԱՆՎՈՒԹԵԱՆ. Անդէն եհաս նմա ախտ հիւանդութեան. 29:

== Եւ նա բժշկեացէ զամենայն ախտս հիւանդութեանց. Բ. 33:

ԸՆԴ ԱՎԱՄԻ ՀԱՅԻՄ. Ոչինչ չարեաց յուշ լինէր վասն անցիցն... եւ միայն ընդ ախար հայեր նախարարացն. 31:

== Ընդ ախար հայեր ի նա խորհելով չարիս. Գ. 38:

ԱՂԽ. Բանակէր ամենայն աղիւն իւրով. 105. մտեալ ի նաւն ամենայն աղիւն իւրեանց. 109, 123. զատուցեալ զաղիս բանակին իւրեանց. 5, 104, 148. Ժողովէր զաղիս տան իւրոց յամբոցն. 119. հանդերձեալ զաղիս իւրեանց. 129 եւ այլն:

== Երթեալ բնակէ... բոլոր աղիւն. Ա. 10. ամենայն աղիւն իւրով. Ա. 12. փախուցեալ աղիւն իւրով. Բ. 81. ամենայն ընտանեօք իւրովք եւ աղիւն... Բ. 87. աղի մեր ի ծառայութիւն Բեւայ կացցէ... Ա. 11 եւն:

ԱՂԽԵՄ. Երաց զամենայն տունս զանձուց, զորս աղիւն ալ պահէր. 154:

== Հրամայեաց աղիւն (զորունս քաղաքին) ընդդէմ Շապհոյ. Գ. 26. զարձեալ ախեցիցն (զորունսն)՝ ընդդիմանալ. Գ. 28:

ԱՄԲՈՆ. Բազում եւ ծանր ամբոյսի զայր հասանէր. 129. ընդ տեղի մի ամբոյսիմ զիմեալ. 131. այնմ ամբոյսիմ. 125. զիրս մարտին եւ զամբոյս ժամանակին. 119. ամբոյս աղմկին. 118, 130 եւ այլն:

== Ամբոյսիմ հեռեալ զօրաց. Ա. 11. զօրութեամբ ամբոյսիմ. Ա. 11. բազմութիւն ամբոյսիցն. Ա. 13. ամբոյս (զորձուարաց). Ա. 16. ամբոյսի մեծաւ. Բ. 65, Գ. 9. ամբոյս իմն արարեալ անխորհուրդս. Ա. 19 եւ այլն:

ԱՆԲԱԻ. Վիհ զրոյ, որ անբաւ էր խորութեամբ. 154:

== Ամբարտակ զեայոյն... ամբաւ լայնութեամբ եւ բարձրութեամբ. Ա. 16. անբաւ զրուցաց մատեանք. Ա. 5. սովք անբաւք Գ. 68 (Ողբ) եւ այլն:

ԱՆՆՈՆԱՐՀԵԼԻ. Յիւրմէ հաստատուն եւ յանխոնարհակ խորհրդոցն. 142:

== Ամբարձ զձեռս յերկին՝ անխոնարհակ պահելով ի խնդրուածս. Գ. 37:

ԱՆՀԱՄԻՈՅՐ ԹՆՆԱԹԻ. 151:

== Անհամարյր բարուց (ազգս մեր). Բ. 89:

ԱՊՐԻՄ. Ջանային զապրիլ անձանց դասնել (ի նեղութեանց). 125:

== Խոր. շատ յաճախ:

ԱՐԳԱՆԱՆԻ. Բնակեցուցանէր ի բարոյք եւ յարգաւանդ երկրի (ի ներքոյ Կողայ). 169:

== Բնակեցան ի ներքոյ Կողայ՝ յարգաւանդ եւ հացաւէտ սեղիս. Բ. 9. ի դաշտ մի մօտաւոր, արգաւանդ եւ բարի. Ա. 12:

ԱՐԳՈՅ. Խօսէր առաջի նորա բանս արգոյս եւ իմաստունս. 13:

== Առաջի անհաւատից արգոյ եւ պատուական ցուցանէ Աստուած զժառանգս իւր. Գ. 51:

ԱՐԳԱՍԱԻՈՐ. Արդարեւ չար սերմանցն չար արգաստուորութիւն. 121:

== Բաջ եւ արգաստուոր ոչ միայն ի բանս... Ա. 1:

ԱՐՀԱՄԱՐՀՈՒԹԻԻՆ. Արհամարհութիւնք հայրապետաց, այսպնութիւնք եպիսկոպոսաց. 137:

== Արհամարհութիւն կրեալ ի քեռայն իւրմէ. Բ. 17:

ԱՐՍՈՐԻՄ. Կորեալ զքիթսն՝ ամբարեցիմ. 17:

== Որում ոչ հաւանեալ ամբարեցաւ. Բ. 30:

ԲԱՐԵՎԱՐԳՈՒԹԻԻՆ. Չղաշտոնէիցն բարեկարգութիւնս. 20. զթշնամիսն բարեկարգութեան. 114:

== Յետ այսպիսեաց արութեանց եւ բարեկարգութեանց՝ մեռանի. Բ. 7. ի բարեկարգութեան հաստատեալ... Գ. 5. եւ ամենայն բարեկարգութիւն վրդովեալ ապականէր. Գ. 56. գրաբարգութիւն զոր ետես ի Յունաց աշխարհի. Գ. 20:

ԲԱՐԵՎԱՅԵԼՁՈՒԹԻԻՆ. Ամենայն բարեկարգութիւն խորանին տեսնոյ դատարկացեալ. 22:

== Ըստ ամենայն բարեկարգութեան անցուցանիցեալք ի Հայս. Ա. 15:

ԲԵՐԻՄ. Գնացին փախստական վասն ոչ բերելոյ զձանրութիւն աղետիցն. 168. արդ ով ոք առանց արտասուաց բերիցէ զանհարին աղէտսն. 21:

== Ո՛րպէս զախտս հանդուրժեցից բերիլ. Գ. 68 (Ողբ):

ԲՈՐԲՈՒՄՆ. Բոցոյն բորբոքումն. 33:

== Բորբոքումն չարութեանն. Գ. 14:

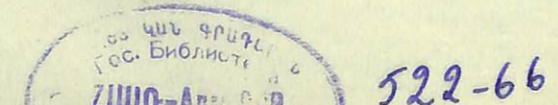
ԳԱՆՁՈՒՅ ՏՈՒՆ. Երաց զամենայն տունս գանձուց. 154:

== Զտունս գանձուց հարկացն. Բ. 38:

ԳԻԾ. զրոշմէլով ի վերայ (Ջուրց) զտէրունեան զիծն. 110:

== Ուր եւ ոչ զիծ մի երկաթով այժմ վերադրել ոք կարէ. Ա. 18. որպէս ի ձիւն վերջք գծիմ կուտեալ ունէր քարն. Գ. 53:

ԳԻԻՏ. Զի ոչ էր գիտ, զոր հայցէին դասնել. 135. նուազեալ էր գիտ արծաթայ. 139. գիտ արծաթայ ընդարձակեցաւ. 155:

== Չայսպիսի գիտություն իմաստից. Ա. 2. որպէս գիտ
 ժամանակացն. Ա. 5. գիտ որդէծնութեան Ա.
 5. հողալ զգիտ դպրութեան Հայոց. Գ. 52:

ԳՈԼ. Վկայէր բարկութիւն գոլ բազմութիւն մարա-
 խոյս. 136:

== Խաղաղասէր ասնն գոլ գաղղն ձենաց. Բ. 81.
 և այլն:

ԳԱՇՏԱՎԱՅՐ. Գնացին ի կողմանցն Վասպուրահանի՝
 ի դաշտավայր մարդէն. 23:

== Գնակէ ի լեռնոտին միում ի դաշտավայրի. Ա.
 9. Երթեալ իջանէ ի խորին դաշտավայր մի. Ա.
 11. ամեն զնա ի տեղի դաշտավայրս. Բ. 71:

ԳԺՈՒԱՐԻՄ. Որպէս թէ զժուարեալ ընդ բարեմտու-
 թիւնն Օմարայ. 101:

== Գժուարի, ասնն, Արտաւազդ (ընդ կոտորածս).
 Բ. 61. առ ամենայն բան զժուարին. Գ. 68
 (Ողբ):

ԳՐՈՒՆԻՔ ԿԱՍՐԻՅ. Առաքէ ի դրունս Կասպից. 40:
 == Առ դրամբ Ալանաց և Կասբից. Բ. 86:

ԸՆԴՎՊԻՄ. Ընդէ՞ր դու միայն ընդվզեալ ոչ մտանես
 ընդ հնազանդութեամբ իշխանութեան մերոյ. 37.
 ամենակալին ընդվզեալ մեծարանեցեր. 107:
 == Սա ընդվզեալ՝ մեռանի յԱղեքսանդրէ. Ա. 30.
 հանդերձ ընդվզեալ ջախջախմամբ. Բ. 76:

ԹԱՓՈՒԲ. Աւազեալ զկորուստ աշխարհիս... և գրա-
 փուր լինելն ի նախարարական տոհմէն. 23.
 քափուր եղեալ աշխարհս ի տոհմէ նախարա-
 րաց. 35 և ևն:

== Արշակ... քափուր ի բազմաց մնայր նախարա-
 րաց. Գ. 33. Թափուր ի հողեւոր խանդից. Գ.
 68 (Ողբ): Հմմտ. Փիլ. 57. «սովով ճնշեալք
 (բազաբք) Թափուրք ի բնակչացն լինէին»:

ԹՕԹԱՓԻՄ. Թօթափեցան պայիկքն (ի պարսպացն).
 37:
 == Թօթափեցաւ ամբոխն նորա ի նմանէ. Ա. էջ 90:

ԻՇԽԱՆՈՒԹԻՒՆ (գորուն). Տայր Գրիգորի զպատիւ
 իշխանութեան Հայոց. 14. Յետ մահուանն Գրի-
 գորի յաջորդէ զիշխանութիւնն Աշոտ պատրիկ.
 16. տայր (Մրուան) նմա (Աշոտ) իշխանութիւն
 պատրիկութեան ի վերայ աշխարհիս Հայոց. 112.
 սկսան (Մամիկոնեան եղբարք) հակառակ լինել
 իշխանութեանն Աշոտայ. 119. կացոյց որդին
 Մալիմի ի վերայ գորացն Հայոց իշխան՝ զԳրի-
 գոր ի տանէն Մամիկոնեան փոխանակ Աշոտայ.
 120. դարձեալ հաստատէ զիշխանութիւնն Աշո-
 տայ Մրուան. 121. վասն հանելոյ զիշխանութիւնն
 յԱշոտայ. 121. փոխանակ նորա (Գրիգորի) կա-
 ցուցին իշխան զեղբայր նորին զՄուշեղ. 124.
 Աշոտայ կալեալ զիշխանութիւնն ամս ժէ. 124
 և ևն:

== Բաժանէ Արտաշէս և զիշխանութիւնն գորուն
 ընդ չորս. Բ. 54. անու ի հօրէն (Արտաւազդ)
 սրում ցանկայրն՝ զիշխանութիւնն գորացն ամե-
 նայնի. Բ. 53. անու ի նոցանէ ի բաց զիշխա-
 նութիւնն գորուն. Բ. 14. զիւր թագակապ ասպե-
 տութիւնն և զիշխանութիւնն արեւմտեայ գորուն.
 Բ. 47. իւրով կամաւ թողու զիշխանութիւնն գո-
 րացն Հայոց. Բ. 53. Ազգաւ տալ թոռանց նորա
 գնոյն իշխանութիւն. Գ. 66:
 Այս տեղ իշխան -- իշխանութիւն (գորու) կը

կոչուի, ինչ որ հիները սովոր էին անուանել
 սպարապետութիւն. բարբ առած էր յատու
 իմաստ յընթացս ի.—Ը. դարուն. և ուշադրու
 է երկու հեղինակներուս քով անոնց միօրինակ
 կիրառութիւնը:

ԼԱԻ ՀԱՄԱՐԻՄ. Լաւ համարեցան գմաի անձանց քա-
 զտեսանել կորուստ աշխարհիս և զանպատու
 թիւն եկեղեցեաց. 148. լաւ համարեալ գմա-
 քաջութեամբ քան զկեանս վտանդաւոր. 138:
 == Լաւ համարէր գմեռանիւն ի վերայ հայրենեաց
 քան քէ տեսանի զորդիս օտարածնայ կոխել
 զաստմանս հայրենեացն. Ա. 13:

ԼՈՒԱԼԻՔ (բաղանիք). Չանուանեալք քո Սոփիա
 արարից ի լուալիս զօրաց իմոց. 106:
 == Շինէ և զչքնագոս ոմանս... լուալիս. Ա. 10

ԽԱՋՄ. Առաքէ զխազմ (Խոզիմա ոստիկան) ոմն,
 արդարեւ ըստ անուան իւրոյ խազմարար. 16:
 հակառակք և խազմարարք են. 113:
 == Դադարեցուցանէ զխազմն. Ա. 15. զբողոք
 խազմն. Ա. 28 և ևն:

ԽԱՆԴԱՄ. Խանդացեալ խոցեցան յողիս իւրեանց. 20:
 == Եղբայր քո Տիրան խանդացաւ զաիկնութիւն
 քո. Ա. 28. ընդ որ խանդացեալ Տիրիթ՝ խա-
 հէր նմա ի չարիս. Գ. 21:

ԽԱՌՆԻՃԱՂԱՆՃ. Չայլ բազմութիւն խառնիմաղանի
 աշխարհին. 124, 156:
 == Բազմութիւն խառնիմաղանն զօրծաւորացն.
 16:

ԽԱՔԱՆ. Աղբ անէին արքային Խաղրաց, որ անու-
 նեալ կոչէր խաքան. 41, 101:
 == Ի պարտել վզըրկին, որ անուանէր խաքան.
 87. ընդ արեւելեանն խաքանայ. Բ. 89 և ևն:

ԽՄԻՄ. Եւ նոյնժամայն յարուցեալ յարդարեաց
 գունդ առ գունդ և ևնախտ առ նախտ,
 խմբեցաւ պատերազմն (Մարտ Բաղրատուն
 ընդդէմ Իսմայելացոյ). 25:
 == Եւ խմբեցաւ պատերազմն ի դաշտին որ կը
 Ձերաւ, և մասեան նախտ առ նախտ (Մարտ
 Բաղրատունն ընդդէմ Պարսից). Գ. 37:

ԽԵՂԴԱՄԱՀ ասնել. Չծառայ մի իւրեանց խեղդաւոր
 արարին. 21. խեղդամահ սատակէր. 100.
 վալէ՛՛ խեղդամահ լինէին. 114:
 == Հրամայեաց զնա խեղդամահ առնել. Գ. 14:
 րել. 146. խոկային կործանել. 152:
 == Չերազելն միայն խոկայի. Գ. 65. զբարին
 խոկալ ասեմ. Գ. 64:

ԽՈՆԱԿԱՆ. Ոչ տեսանեմ խոնական մտաց զգործ
 զգայութեանդ... միայն վտանդ հասուցանեմ
 մտածմունս մեր. 122:
 == Գեղեցիկ մտածութեամբ զխոնականութեանդ
 վար պահելով զկայծակն, Ա. 1. ի պիտանան
 խոնականութիւնս. Ա. 2. որոց ի բարս ար-
 թեան և խոնականութեան սիրելութիւն կայ
 Ա. 24:

ԽՈՂԽՈՂԻՄ. Զխոյլխոյլեալսն յանօրէն սրայն.
 զոր ինքեանք խոյլխոյլեալն էին. 21:
 == Սրով խոյլխոյլի կամ զեղոց հնարիւք. Ա.
 յիւրոց զօրացն խոյլխոյլի. Բ. 13. թէ հնար
 զեղոց և թէ զազանի խոյլխոյլմամբ սրոց. Բ.

ԽՈՇՏԱՆԳԵՄ. Մի խոշտանգեցէ զմեզ դառնալ ի հա-
 ւատոց մերոց. 29. ի տանջանս խոշտանգէին, 34.
 բազում թշնամանօք կշտամբեալ խոշտանգէր.
 102. խոշտանգէր և զընակիչս. 127:
 == Ոչ այլ իւրք խոշտանգէ (վասն հաւատոց),
 քանզի առին յանձն ուսել ի զոհիցն. Բ. 14:

ԽՈՐՀԻՄ ԲԱՌՆԱԼ. Խորհեցաւ բառնալ յաշխարհէս
 Հայոց գտնիմ նախարարաց. 31:
 == Նաեւ զագգն Սլիւնեաց խորհեցաւ բառնալ.
 Բ. 83:

ԽՐՈՒՍԱՆԱՄ. Խրոխտացեալ սուր. 30. խրոխտա-
 ցեալ անդամութիւն. 36. իրբեւ խրոխտալով
 զարհուրեցուցանել կամեցեալ. 156. խրոխտա-
 ցեալ կոչէ առ ինքն. 136:
 == Սա խրոխտացեալ ամբարձ գձեռն իւր. Ա. 10.
 խրոխտացելոյն Գողիթաթու. Գ. 9:

ԾԱԾԿՈՅԹ. Չամենայն ինչ զոր գտանէին ի գանձս
 ծածկուրթին՝ ցուցին նմա. և ոչինչ մնաց ի
 ծածկութեան. 169:
 == Որոց... ծածկայք վէճք և մացաւք. Գ. 20:

ԿԱՍԱՂԱՆ. Գեղարանօք և կախաղանօք և զառն
 տանջանօք կեղէին զկեանս մարդկան. 135:
 == Թողուլ այնպէս ի կախաղանին զգիւրկունսն. Գ.
 36:

ԿԱԿԱՆՈՒՄՆ. Զկականումն ողորոցն բարձրացուցա-
 նէին. 10:
 == Լուեալ զլալիւն մանկանցն՝ հանդերձ մարցն
 կականումար. Բ. 80:

ԿԱՐԳ ԲԱՆԻՅ. Չի որպէս բանից կարդ է ասել. 128:
 == Եւ ոչ բերէ ասել կարդ բանիս. Ա. 7, 13
 և այլն:

ԿԱՐԾԻՔ. Այլ զկարծիս լաւ իմն ցուցանէր. 166:
 == Որպէս ճարտար ինչ հեղման հայեցողացն երեւե-
 ցուցանէ կարծիս. Ա. 16:

ԶԿԵՆԴԱՆՈՒԹԻՒՆ ԲԱՌՆԱԼ. Չփայտէ կախեալ բառ-
 նային զկեղանուրթիւնն նոցա. 21. քան այնպիսի
 նկարութեամբ զկենդանութիւն կրել. 20:
 == Ոչ է օրէն զիւրազանց զայլոց զիւրազանց զար-
 մից բառնալ զկեղանուրթիւն. Բ. 50:

ԿՈՒՈՒ. Վառեալք կուս սպառազնութեամբ. 140,
 145 և ևն:
 == Կուս վառեալ (զինու). Ա. 10. կուս վառու-
 ծոցն. Բ. 79:

ԸՆԴ ԿՐՈՒՆԿՆ ԳԱՌՆԱՄ. Դարձեալ ընդ կրունկն՝
 զնային յաշխարհն իւրեանց. 8:
 == Ընդ կրունկն դարձաւ քաջն Տերենտիոս. Գ. 39:
 Հմմտ. Յես. Ը. 15, Բ. Թղ. ԺԱ. 15 և ևն:

ՀԱՄԱԶԳԻ. Որոց (Իսմայելացոց) ընդառաջ լինէին
 համագրիմ արք և կանայք. 141:
 == Համագրիմ քաջին են. Բ. 27. ասէ՛՛ ցիւրազգիմ
 իւր ցՍուրէն պահաւ. Գ. 65:

ՀԱՄԱԶՆ. Չհամազունս իւր. 23:
 == Որպէս համագն նորա կամարականն. Գ. 65:
 ՀԱՄԱՏՈՆՄ. Չամենայն համատնիմ նախարարս. 124:
 == Յաղապ սորա և համատնիմն. Բ. 64:
 Յատուկ Ղեւոնդի և Մովսիսի:

ՀԱՅԹՅԱՅԹԱՆԻՔ. Որ ինչ գտանէր ի ձեռն ուրուք
 հայրհայրանք ընդ անձին իւրոց ոչ լինէր բա-
 ւական գնոց. 167:
 == Ի հայրհայրանս մերոց նկարութեան. Գ. 57:

ՀԱՅՅՈՒՄ. Եթէ արացես զհայցուածս իմ. 29, 30:
 == Կատարէ զհայցուածսն. Գ. 55:

ՀԱՏՈՒԱԾԵԱԼԻՔ. Յորոց ոմանք ի նոյն տոհմէ... հա-
 տուածեալք՝ փախստեայ անկանէին ի Խորասան
 յաշխարհն. 155. դարձան ի Հայս՝ հատուածեալք
 ի կայսերէն Յունաց. 36. հատուածեալք անկան
 ի կողմն արքային. 129. հատուածեալ ի զօրա-
 վարէն զնային ի դաւառն Գառնի. 8:
 == Հատուածեալք և կին յաշխարհն մեր. Բ. 8.
 վասն հատուածելոց կողմանցն. Գ. 8:

ՀԱՐԿԱՊԱՀԱՆՁ. Հարկապահանջ բռնութեամբ վտան-
 գէին զնոսա. 119. տաղնապեալ էին յանհարին
 բռնութեանն հարկապահանջիցն. 125 և այլն:
 == Լծաղիրս բազմաց և հարկապահանջս կացոյց.
 Ա. 23:

ՀԱՐԿԻՄ. Հարկեցուք նոցա. 122. Եթէ ոչ հարկե-
 չիք ինձ. 14:
 == Հարկին Հոովմայեցոց ամենայն կողմանք
 Հայոց. Բ. 23 և ևն:

ՀԱՐԿԵՑՈՒՅԱՆԵՄ. Հարկեցուցանէին զնա կամակցել
 և միաբանել անօրուս խորհրդին. 121:
 == Աղբեալ (զնա) հանդերձ հարկեցուցանող բա-
 նիւք, թողուլ... Բ. 7. ի քոյ հարկեցուցանող
 բանից. Գ. 56:

ՀԵՂՁԱՄԱՀ. Հեղձամահ վճարէին ի կենաց. 25:
 == Հեղձամահ եղև յիւրոց սենեկապետաց. Գ. 22:
 Հմմտ. և Կաղանկ. 120. դառն չարձարանօք
 հեղձամահ արարեալ սղջէն: Այլուստ անձանօք:

ՀԵՂՄՈՒՆԻՔ ԱՐՆԱՆՅ. Հեղմունս արեանց կատարեալ.
 127. առնէին աւարտութիւն և հեղմունս ա-
 րեանց. 144. բազում հեղմունս (տայ. հեղունմն)
 արեանց ինքեանք յինքեանց հանէին. 15:
 == Հեղմունս արեանց առնելով անբաւս. Բ. 20:
 ՀԶՕՐ. Առ եղբր գետոյն հօրազունի. 37, 103, 132.
 հօրազունի կցես քան զմեծնայն թաղաւորս. 38:
 == Իրբեւ զհօր ինչ գետ. Գ. 36. գետոյն հօրի
 ընդ մէջ անցանելով. Բ. 86: (Հմմտ. և զհատոց
 բարեզնացից. Ա. 16), արանց... հօրազունից.
 Ա. 28:

ՀՐԵՏԱԿԱԿԱՆ. Զիրեշտակական երգս ի վերայ
 երկրի. 20:
 == Չի զոյր տեսեալք հրեշտակական. Գ. 67:

ՀՐԿԻՉՈՒԹԻՒՆ. Հրկիզութեամբ բռնուցին ի միջոյ
 (զխաչն). 152:
 == Հրկիզութիւն շինուածոցն. Բ. 46:

ՁԵՆԱՄՈՒՆԻՔ ԼԻՆԻՄ. Քաւ լիցի մեզ ձեռնամուխ լի-
 նել ի բնակարան փառացն Տեառն. 27. ձեռնա-
 մուխ եղեն յիրս զոր ոչ կարէին վճարել. 137.
 ձեռնամուխ եղեն յիրս ապստամբութեան. 138.
 Տաճառ ձեռնամուխ եղև առ իշխանն Իսմայէլի:
 159. ձեռնամուխ եղեալ անօրինացն. 34. և այլն:
 == Ձեռնամուխ լինի ի բարեկործութիւնս. Բ. 25:

ՂՕՂԻՄ. Ղօղեալ իբրև զանբան կալով. 433. զօղեալ
 թագէին. 135:
 == Իբրև ի կաղաղի հանդարտութեան զօղեալ. Բ.
 74:

ՄԱՔՐԱԳՈՅՆ. Միայնոյ մաքրագունին (Աստուծոյ). 21:
 == Ոչինչ մաքրագունից պարսպեալ բանից. Գ. 65:
 ՄԻՋԵՐԿՐԵՍԻՔ. Անցանէր ընդ Կիլիկիա յԱսորոց աշ-
 խարհն Միւսիկիւն, որ թարգմանի Միջեր-

- կրեայք. 103. ուշ եղեալ անցանել ընդ Միջերկրեայս. 111:
- == Սահման հատանէ նմա (Վաղարշակայ) զմասն ինչ յարեւմտեայ Ասորոց եւ զՊարստին եւ զԱսիա եւ զամենայն Միջերկրեայս եւ զԹեփալիս. Ա. 8. Ի քեռայր իւր Միջերկրեայ հաւատացեալ զՄաթաբ եւ զհոգս Միջերկրեայցն (տպ. Միջերկրեայցն). Բ. 14. Պոմպէոս... հասեալ ի Միջերկրեայս՝ զՍիւրբոս սպարապետ իւր յԱսորիս առաքէ՝ տալ պատերազմ ընդ Տիգրանայ. Բ. 15. Շապուհ... հասեալ ի Բիւթանիա, եւ նստէր ամիսս յարմա... Վաղենախանոս... զուժարտակ ի Միջերկրեայս առաքեալ հալածական անէ զգորս Պարսից. Գ. 19: Եւ այլն:
- ՄԻՏԻՄ. Սրտիւ ոչ միտեցաւ զհետ իշխանութեան նորա. 121:
- == Ամենայն սրտիւ միտեցեր զհետ հեթանոս թագաւորին. Գ. 57:
- == Հմտ. եւ Ըստ ՀԱՎԱՄԻՏ Բարուց իւրոց. 166
- == Եւ մերոյն Սորոսով ոչ յար ՀԱՎԱՄԻՏԵՍԱԼ. Բ. 75:
- ՄՕՐ. Վասն մօրին կուրին... Պատերազմեցաւ ընդ նմա ի մօրամէջ դաւախն Պայիկայ. 19:
- == Մօրից եւ եղբունսնուրակաց. Բ. 21. զկերբ մօրին շամբբ. Գ. 59:
- ՅԱՋՈՂՈՒՄ. Իրրեւ զայս յաջողուած զործոյն տեսանէին. 141:
- == Տըւուցիւն յաջողուածոց ունէր ի մարտս առաւել քան զամենայն ոք. Բ. 49:
- ՅՈՒՂԱՐԿԵԼ. Կենդանոցն յուղարկեցին ի խորս ծովու. 28. Եւ իրրեւ յուղարկեցաւ յաշխարհէս. 28. զկէսն յուղարկեցին յաւանն. 33:
- == Ձայն... ի հրաւիրեալն մեր յուղարկեցուք տեղի. Ա. 4. յուղարկէ զբոյր իւր (ի հարսանիս). Ա. 28 եւ այլն:
- ՅՂԵԼ. Յղեալ (պատգամ) առ ձենրահուր... յանձն կալաւ արքայն ձենաց (զիրս) պատգամին յղեալ. 38—39, 103. յղէր զհասցան առ Լեւոն. 103, 120. զայստեղ... յղէր նախատինս առ կայսրն. 106. Եւ այլն:
- == Յղէ զնոյն իսկ զՎարդան առ Գնել. Գ. 22. յղէ պատգամ առ իշխան զօրու. Գ. 34. յղեալ մեղադրութիւն. Գ. 50. յղել թշնամանս. Բ. 46. Եւ այլն, յաճախ:
- ՆԱԽԱՐԱՐԱԿԱՆ. Չթափուր լինելն ի նախարարական տոհմէ. 23:
- == Նախարարական ազգաց եւ տոհմից. Ա. 2. նախարարականացն ծննդոց. Ա. 4. նախարարականացս այսոցիկ արանցս. Ա. 8:
- == Միայն Ղեւոնդ եւ Մովսէս կը կիրտան այս ձեւը:
- ՆԱԽԱՎԱՄՈՒՐԶ. Կարգել պահպան նաւահամբընցն (Եփրատայ). 13:
- == Հատեալ զչուանս նաւահամբընն Եփրատու. Գ. 13:
- == Հմտ. Սերիոս, 95. «Հրամայեաց կողմել զնաւահամբընն»:
- ՇՐՋԱՊԱՏԻՄ. Ահա շրջապատեալ պահեն զմեզ չարք. առաւել տոչորէ շրջապատեալ զմեզ... բոցոյն բորբոքուին. 33. փոսիւ շրջապատեալ. 103:

- == Մինչեւ շրջապատէր հուրն. Գ. 55. ընդ շրջապատեալ առաջատան. Բ. 43. շրջապատեալ ճանապարհն. Ա. 11:
- ՉԱՐԱՍԵՐ. Ի չարասէր ապիրատութենէ զբարատուացն. 148. չարասէր կամբ. 153:
- == Իմացեալ զախտասէր բարս նորա եւ զչարասէր. Ա. 16:
- ՈՐՊԻՍՈՒԹԻՒՆ. Առ որ չորան հարցանել զարպիստիւն զործոյն. 23. տեղեկանայր... զարպիստիւն զօրացն Հայոց. 145:
- == Որոյ արպիստիւն զբութեանն յօրինուածոց ոչ ի լսելիս մեր հասեալ. Ա. 16. այլ զայսր զարպիստիւն ի կարգին պատմեցուք. Բ. 28:
- ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ. Աշտ... փոյթ յուսումնասիրութեան. 16:
- == Պերմելիանոս... էր սքանչելի յուսումնասիրութեան. Բ. 72:
- ՊԱՂ, ՊԱՂԻՄ. Ելանէին ի վրայ պաղին... խորտակեալ պաղին... հատեալ պաղին. 25: Պաղացեալ էր (զեան) ի խտութենէ օդոյն. 25:
- == Պաղ անձաւ. Գ. 45. Ի դառնահոտ հնչմանէ հիւսիսայ պաղացեալ ձուլեալ վտակն. Բ. 39:
- ՋԱԼՈՏ. Հարեալ ջալտուիւք զթիկունս նորա՝ սաստիկացոյն տանջէին... եւ սոյնպէս աւանդեալ զհետ գիւն փոխեցան յաշխարհէս. 164—165:
- == Հրամայեաց ջալտուիւք հարկանի յերկար, միւս ի դանելն աւանդեաց զհոգին. Գ. 14:
- == Հմտ. Վարք եւ վկայարանութիւնք Սրբոց. Բ. էջ 331. «Եւ հրամայեաց զլուսնս նոցա կարկանի գալար ջալտուիւք»:
- ՋԱՆԵՄ. Չամենայն զօրս խորտակեալ ջալտին. որ ժիւնդամ ելին ընդդէմ նոցա, ջախեցին մանր իրրեւ զփոշի. 156:
- == Եհար վաղերք զլուսնս Երուանդայ... այսպիսով ջալտամք վախճանեցաւ. Բ. 43:
- == Հմտ. Կալիթ. 91. Եհար (տպ. էջաբն) զպաղաթն (տպ. զթաղն) Ազեքսանդրի եւ ջալտեաց զաղաւարտ նորա:
- ՌԱՄԻԿ. Չամբիկան որք ընդ նոսա. 149. գուտիւրազմութիւն մարդկան. 137. Ի ռամիկ ժողովրդոց. 142. յոսմիկ ժողովոյն. 147, 149. նախարարք եւ ռամիկ Հայոց. 29 եւն:
- == Բազմութիւն ռամիկն, Բ. 60, 92 եւն. հատեալ ճանապարհք ռամիկաց. Գ. 56. գուտիկ շիւտեալ կանս. Գ. 7. անթիւ նեղութիւնք ռամիկաց. Գ. 68 (Ողբ):
- ՍԱՍԿԱՊԵՍ. Գիմեցին սաստկապէս ի վերայ նոցա. 26. կողմեալ զօրոսն սաստկապէս եւ խորխորտուով. 28, 33:
- == Սաստկապէս հարեալ սաստկեցան զօրքն Հարովի. Բ. 27. յոյժ քաջախորս եւ սաստկապէս լայնս. Գ. 32. պատերազմեալ սաստկապէս. Գ. 54. վարէր սաստկապէս. Գ. 46 եւ այլն:
- ՍԱՍԿԱՈՒՄՆ. Ի նոյն ամի սաստկամ Արղայի. 155:
- == Սաստկամ նորին ի Տիգրանայ. Բ. 17. սաստկապէս Սիւսեանց. Բ. 84. Արիս ի վարէր ընկալաւ զսաստկամն. Բ. 89. յաղագս սաստկամն ամբարշտին Մերուսանայ. Գ. 37 եւն:
- ՍԻՆԿԼԻՏՈՍ. Հանդերձ սինկլիտոսիւն. 106, 109:
- == Բ. 20, 33 (չորս անգամ):

- ՍԿԻՋԻՆ. Որ ի սկզբանցն եւ այսր տերեղին ի վերայ աշխարհի. 38. որ ի սկզբանց պահեաց զօղորմութիւն. 107, 151:
- == Որ յսկզբանց մերոց ազգաց մինչեւ ցայժմուսս միայն գտար. Ա. 3: Չամբարհաւածութիւն ազգիս մերոյ յսկզբանցն եւ այսր. Բ. 92:
- ՍՏՐՈՒԿ. Ծառայիցին... ծառայութիւն սարկի. 31. մասնեաց զմեզ ի սարկութիւն ծառայութեան. 4 եւն:
- == Ծառայեցուցանելով ի սարկաց կարգի պահել. Բ. 50. ծառայ եւ սարկու արդարեւ որովայնի լինելով. Բ. 22:
- ՎԱՋՐ. Բարկացեալ զօրավարին ի վերայ իշխանին՝ ձգէր զվարդն (տպ. վարդն) որ ի ձեռն նորա. 3:
- == Հատ վաղերք (տպ. վաղերք) զլուսնս Երուանդայ. Բ. 46:
- == Ինչպէս Հ. Ա. Վարդանեան, Բառաքնական զխաղութիւններ. Գ. Վիեննա 1923, էջ 110—112 ուղիղ նկատած է, բառն է վաղր, ուսկից կողմուած է վաղարուր (Փ. Բիւզանդ, 100, Ի վկայսն Արեւելից, 127, հրատ. Տէր-Մկրտչեան): Միայն Ղեւոնդ եւ Մովսէս ունին բառս:
- ՎԱՂՆՋՈՒՅ. Չվաղնչուց խորհեալ դաւաճանութիւնս. 123:
- == Չուրոց վաղնչուց. Բ. 23. վաղնչուց ազգականութիւն. Գ. 48. զվաղնչուց դեալ նշանազիր տառից. Գ. 53. Ի վաղնչուց մինչեւ ցրեզ. Գ. 19:
- ՎԱՏԹԱՐԱՋՊԻ. Յղէր զօրն անօրէն եւ վատարագի սրբի ազանոյ միւ. 167:
- == Իրք թէ քաջատոհմիկ ընդ վատարագիւր ընակ. Բ. 60:
- == Հմտ. Եւ քաջազոր. Բ. 50:
- ՎԵՐՆԱԳԻՐ. Գտին վէժ մի մեծ... որ ունէր վերնագիր զբռնեալ օրինակ զայս. Մարկիանոս ինքնակալ... 41:
- == Գտանէ մատան մի հելլենացի զբով, յորոյ վերայ էր, սակ, վերնագիր այսպիսի. Այս մատան... Ա. 9:
- == Հմտ. Սերիոս, 1. «Քանզի այս սին (տպ. այսու) ունէր վերնագիրն այսպէս. Ես Ազաթան-զեղոս»:
- ՎԻԷ. Վիի զբոյ. ի բերան վճին. զկախարէ վճին. ելանէր բոց վճին. յոր առեալ ընկեցին զօղորմութեանցն չարին. 154:
- == Հրամայեաց ընկեմու ի վիի մեծ եւ ծածկել. Ա. 15. վիիս երկարս. Ա. 16. եւ ընկեմու ի վիի մեծ ծածկոյ. Ա. էջ 92:
- ՎԻՐԱԳ. Հատուածեալ նոյն վիրագն. 133:
- == Յերկիր կործանեաց զահագին վիրագն. Գ. 9:
- ՎՏԱՐԱՆԻԹ. Համօրէն զբոլոր երկիրս Հայոց արկանէր ընդ անհանդուրժելի վտարանդիք. 135:
- == Ամենայն աղիւն իւրով տաքէ զնա իրրեւ զվարանդի առ զործակալս իւր որ ի Հայս. Բ. 81. Եթէ վտարանդիս ոչ արասցես. Բ. 55:
- ՓՈՍԱՆՈՐԻՄ. Եւ Լեւոն որդի նորա փոխանորդեալ զաթոս հօր իւրոյ. 155. յաճախ:
- == Փոխանորդեալ զթաղաւորութիւնն Գիտիկոտիանոս. Բ. 79. յաճախ:
- ՓՈՂՈՅ. Իսկ զօրուն Հայոց ամբացուցեալ զփոզոցս աւանին. 24:

- == Ընդարձակ փոզոցիւք զկողմանս քաղաքին որու շեւով. Ա. 16:
- ՔԷՆ. Վասն քիմիկ զօր ունէր առ Սմբատայ. 131:
- == Յիշատակ քիմու զնախնոյն իւրոյ զԲէլայ ունէր ի մօտ. Ա. 13:
- ՔԻՆԱՆՆԻԹ. Որպէս թէ քիմախոյն եղեալ... վասն մահուան հօրն իւրոյ. 19. Իսկ Մրուան... պատերազմէր ընդ ազգին իւրում, որպէս թէ քիմախոյն եղեալ մահուանն Վլիթի. 116. Վասն քիմախոյն ինկելոյ կորստեան երբօրն. 121:
- == Ի զրոնել... ի մարտ պատերազմ ընդ տիկնոջն Շամիրամայ, քիմախոյն ինկել մահուանն Արայի. Ա. 15. քիմախոյն անցելոցն մարտից կամեցաւ ինկել Շապուհ. Գ. 25. զքիմախոյն ինկել Սորոսայ. Բ. 67:
- ՕԺԱՆՎԱԿ. Չպատուէր... ունէին օժանդակ. 4:
- == Տիգրան օժանդակ զկիրոս ունելով. Ա. 30:
- == Կը զործածուի հիներուն քով առ հասարակ օժանդակ կամ, ինկել, գտանիմ:
- Պիտի պահանջուէր, որ կից բառացուցակիս տայի նաեւ համատեսիլ պատկեր մը քերականական նմանութիւններու եւ ոճագիտական հոմաձեւերու: Վերջոյս համար օրինակներ պիտի գտնեն հետաքրքիրները համարարանին մէջ: Քերականական նմանութիւնները աւելի ուշագիւր համեմատութեան կը կարօտէին, ինչ որ զանց ըրի յընթացս ուսումնասիրութեանս. համադրուած նմոյշներ կային աչքիս առջեւ, բայց զժուար էր անոնց մէջ շօշափել անհատականութեան նկարագիրը, որովհետեւ կը ներկայացնէին ձեւեր, որոնք հաւասարապէս նախորդ շրջանին մատենագրութեան ալ սեպհականութիւն են, միշտ հեռու Ե. զարէն: Յովհաննէս Օձնեցոյ Գարոցը առանց տարակուսի ազգած է թէ միոյն եւ թէ միւսին վրայ, եթէ ուղղակի ոչ, բայց սպառնովապէս զբական արտագրութիւններու միջնորդութեամբ: Ընդհանուր նմանութիւն երկու հեղինակներու քերականական-ոճագիտական յատկապէս շարագասութեան եւ ոճին ընթացիկ հոսանքին մէջ. օրինակի համար Ղեւոնդի «գետոյն հօգորագունի» ունի մեծ յաճախութեամբ իւր նմանութիւնը Սորենացոյ քով: Ուր ակնբախ է ոճի տարբերութիւնը, զգալի մասնաւորապէս Ղեւոնդի պարզութեան եւ Սորենացոյ խորթարանութեան մէջ, հոն պէտք է նկատի առնել, որ Ղեւոնդ յօրինած է իւր Պատմութիւնը երիտասարդական հասակին, անմիջապէս Ազաթանդեղոսի եւ Սեբիոսի ազդեցութեան տակ. զբաժ է ժամա-

նակակից զէպերու նկարագրութիւնը, այնպէս ինչպէս լրացնելու և նկատած է, առանց բունագրութեան, առանց հնարագիտութիւնի գործ զնելու. և ունէր աչքի առաջ հասակակից և թերեւս աւելի երիտասարդ ունկնդիր մը՝ Շապուհ Բագրատունի, որուն գծաւարընկալ պիտի ըլլար ամէն խրթնախօսութիւն և պերճարանութիւն: Ասոր հակառակ ծերունին Մովսէս պարտաւորուած էր գրի առնել անդիւր ժամանակներու անդոյ պատմութիւնները, և այն «գերագէն միայն խոկալով, ոչինչ մաքրագունից պարապեալ բանից» (Ա. 1): Պէտք էր առ այդ հնարագիւտ միտք. ուր հանձարը կը սկարանար, հոն խօսքը պիտի ճարտարամտէր: Արտաքին համեմանքով բովանդակութեան անհամութիւնն սքողել, ձայնի ելեւէջներով ոյժ տալ սկար փաստերուն՝ այդ արուեստն է պերճարաններուն: Եւ Մովսէս ինքնին կը խօստովանի իւր հետապնդութիւնը այս հնարքներուն երբ կը զրէ Երրորդ գրոց սկիզբը (ուր ունէր այլ ևս գրաւոր աղբիւր իւր առաջ, և նման հետադարձ հնարագիտութեանց պէտքը չէր զգար այլ ևս). «Ահա որ ինչ առ մերով ժամանակաւ եղեալ կամ գոյզն ինչ հետի գրուցեցից թեզ անսխալ, Երրորդ աննելով զիրս, ... հասարակաց խօսիւք անցանելով ընդ պատմութիւնս, որպէս զի մի ոք երեւեսցի Կաթողիկոսի և պերմարանութիւնս գրաւեալ առ փափագն, այլ նշմարտութեան բանից մերոց կարօտեալ՝ ստէպ ստէպ և անյազ աննիցեն զընթերցումն պատմութեանց մերոց հայրենեաց» (Գ. 1): Եւ ասուզիւ ալ Երրորդ գիրքը շարագրուած է «հասարակաց խօսիւք», պարզ, զիւրընկալ սոճով, մինչ առաջին երկու գրքերու մէջ ընթերցողին ունն ու գուրուշը գրաւուած է «Ի պերճարանութիւնս» հեղինակին, խրթին, յունարան ասութիւններու «անմաքրադոյն բանից» ցանցին մէջ: Առանց տարակուսի կէտէ «զոյզն ինչ հետի» ժամանակներու պատմութիւնն «հասարակաց խօսիւք» յորինել ու չաղիւր եղած է Մովսէս հասկանալի ըլլալու համար, յուսալի էր որ Ղեւոնդ երբ «որ ինչ առ մերով ժամանակաւ եղեալ» պիտի պատմէր, աւելի չափով «մաքրադոյն» և «հասարակաց խօսիւք» գրէր իւր Պատմագրութիւնը: Այսպէս ալ եղած է գործնականը:

3. Նոյնութիւն մտքերու արտայայտութեան: — Ղեւոնդ և Մովսէս այս տեղ մէկ

զգածում, մէկ պատկերաւորում զէպերու և մէկ արտայայտութեան եղանակ ունին նոյնաձև կամ հոմանիշ բառերով:

Ղեւոնդ. 148/9. Լաւ համարեցան զվահ անձանց քան տեսանել զկորուստ աշխարհիս և զանպատուութիւն եկեղեցեաց Գրիտոսի... ասելով. Գաղութեամբ մեղուք ի վերայ աշխարհիս մեր և ի վերայ ազգիս. և մի տեսցեն աչք մեր կոխան ոտից լեալ պիտի ալից արանց զսրբարանս մեր:

13. Հանդերձէր (Թէոգորոս) զորդին իւր զՎարդ, երթալ ընդ իշխանին Սմբատայ. և սայր հրաման՝ նենդութիւն առնել սիրելեացն և միարանել ընդ թշնամեացն... Եւ մատուցեալ որդեցն Թէոգորոսի ի ընդդէր (ի զորավարէն Յունաց) զինքն կարգել պահապան նախաւարացն. և նորա հրամայեալ նմա պահել զխելս գոմայն: Եւ իրբեւ բախին ընդ միմեանս պատերազմաւ (զորքն Տաւրիայ և Յունաց) ... զարձեալ զորացեալ զորքն Տաւրիայ՝ փախտական արարին զգունդն Յունաց: ... Իրբեւ ետես որդին Թէոգորոսի զյաղթութիւնն Իսմայէլի՝ զորացեալ անցանէր յայնկոյս գետոյն (Նիւրատայ), և հատեալ կտրեաց զարս կամրջին, զի մի ապրեսցին փախտեացն: Եւ նոցա ի մէջ արարեալ զզորան Յունաց՝ զոմանս գետովէս առնէին, և սմանք զերծան փախրտեամբ յաշխարհն Յունաց:

25. ... Քանզի էին տուրք ցրտաշունչ ստոնամանեաց և ևս առաւել սասակացեալ զառնաշունչ օդոյն... անկան ի գետն երասիս, քանզի պահացեալ էր ի խստութենէ փտակն ...:

Մովսէս: Ա. 13. Սա (Արամ) լաւ համարէր զվեստանի վերայ հասարակութեան և կոտորածնաց կոտորածնաց կոտորածնաց և հարազատութեան նորա տիրելունց օտարաց:

Գ. 13. Եւ յորժամ զնորդ (զՅուլիանոս) ընդդէր Պարսից իրաւունքն զինքն ի իրից հասանէր ի Մովսէսի գետս. և զորացն Պարսից կողմնապահաց տեսալ զնուանս նաւապետ միջին Նիւրատայ, զորան մեր թագաւոր կապեալն էր սիրով ընդ Շապուհ (ի ջեալ ընդառաջ) ի ջեալ ընդառաջ զարմար զորացն, և ի յալածականս առնէ: Հարեալ սպասաւորութիւն՝ անցուցանէ զարարիչան Յուլիանոս հասանէր զերծ քաղմութեամբ բեւձիոյն, և մեծարել նմանէ յոյժ:

Բ. 39. Քանզի էր սոցեալ գետն երասիս, ի յերկարել ձմերայնութեան ի գոտնահոս և ի զառնահոս փշմանէ սխոյ պաղպեալ ձուլ փտակն ...:

Մ. Սորենացի կը զրէ. Գ. 8. «Քանզի ի ժամանակին յայնմիկ Արէս ուղեկցեալ արեգական և օդ ջերմայինք պղտորեալք ժանգաճութեամբ փշէին...»: Առանց տարակուսի բառախաղով մը ուզած է հոս խօսիլ Մովսէս. այս ինքն «պատերազմը (Արէս = Մարտ) ամառ ժամանակ տեղի ունենալով» ջերմութեան տակ զիակաները ապականեցան և ժանգաճութիւն մը տարածուեցաւ օդի մէջ: Այսպէս յոյն դասականներու նմանողութեամբ ներկայացուցած է ամառուան ջերմութիւնը նաև Ղեւոնդ (էջ 161). կոչէ զՏաւրոս իշխանն ... յաւուրս տապախաւն ծագման Հեփեստոսայ հրագագաքան. և հարկանէ զբանակ իւր ի դաշտին որ կոչէր Քերան, ի դժողակ և յանհանդուրժելի ջերմութեան խորչակին: Եւ զբովանդակ աւուրս ամարայնոյ անցուցանէր ի հնոցածեւ ապառաժին դաշտի: Որում ոչ կարացեալ հանդուրժել նախարարացն Հայոց՝ վախճանէին ի տապախաւն օդոյն. որ վտանդեալ բառնայր ի կենաց աշխարհիս ...»:

4. Նոյնութիւն գաղափարակցութեան: Մովսէս ժողովրդական աւանդութիւնները և կամ սեպհական մտքի յղացումները պատմական հանդերձանքով բեմադրելու համար սովոր է շատ անգամ իրեն կազապար ընտրել պատմական զէպեր: Իր ճարտար գրչին տակ կ'այլափոխուին զէպերու արտաքին երևոյթներն միայն, շարժագծերը կը մնան անփոփոխ. որոնց վրայ ապա տարածելով իւրագործ նորահիւ հանդերձանքը, կը ներկայացնէ ամբողջն բարետեսիլ կերպարանքի մը մէջ, հոտովն ու գունովը աննման: Բայց որովհետեւ նման փորձերու մէջ յաճախ կտրուած ձևուած հանդերձանքը կամ երկար կ'ըլլան և կամ կարճ, մտաղիւր աչք մը զիրաւ կրնայ վեր հանել պաճուճանքի տակ ծպտած իրանը:

Մովսէս ինչպէս հին գրաւոր յիշատակարանները շահագործած է իւր երեւակայութեան ազգատութիւնը բարեքելու համար, նոյնպէս կրած է հզոր ազդեցութիւն ժամանակակից զէպերէն, որոնցմով այնքան լի էր այն դարը, երբ նա կը շարագրէր իւր պատմութիւնը: Ղեւոնդ զրի առած էր զանոնք իւր երիտասարդութեան օրերուն: Յետագայ համեմատութիւնները զեղեցիկ նմոյշներ են, թէ ինչպէս Մովսէս իւր մտածումներու և յղացումներու մէջ կը ստանայ

տաւորութիւններ պատմական զէպերէն, և յատկապէս Ղեւոնդի Պատմագրքին մէջ բեմադրուած պատկերներէն: Դէպքերը կը կրկնուին պարզապէս ուրիշ հանդերձանքու մէջ, այս անգամ ներկայացուած երեւակայական թատերաբեմի վրայ:

Ղեւոնդ. 40—42. Յետ նորա (Վլիթայ) փոխանորդէ զիշխանութիւնն Սուլէյմանի իշխանութեան իւրոյ զուժարէր զօրս բազումս և սայր ի մեծս զորավարին Մուլիմայ և առաքէր ի դրուս կասպից: Որոց եկեալ և մարտ եղեալ ընդ զօրս և մարտ եղեալ ընդ զօրս Հոնայ որ ի Գարբանդաղաքի. հարին զնոսա ինչպէս ի Վարանդա... և մինչդեռ քանդէին զպարսկայ ամբոյցին՝ զտին վէժ մի մեծ ի հիմունս նորա, որ ունէր վերնազեր զորս մեալ օրինակ զայս... Եւ ինքն Մուլիման առեալ զբազմութիւն կորսուեաց աղեղ՝ անցանէր ընդ պահակն ձորայ սոպատակ սփռեալ յաշխարհն Հոնայ. և երթեալ բնակէր մերձ առ թարգու քաղաքի Հոնայ: Իսկ բնակիչք աշխարհին իրբեւ տեսին զհէնն, որ զարթուեալ հասանէր ի վերայ նոցա, վաղվաղակ աղա սուլին արթոյն խաղաղ, որ անուանեալ կոչէր Սարան: Իսկ նորա առեալ ընդ իւր զբազմութիւն զորացն՝ և զամենայն յաղթանդամ հակա յաղուսնս իւր... (Մուլիմ) ընդ լիտոն կովկաս... ճանապարհ արարեալ զերծանէր մազապուր ի ձեռաց թշնամեացն:

Ղեւոնդ. 37—39. Չայնու ժամանակաւ զարձեալ զբոկէր սիրա զորավարին Մահա մետի ի վրայ աշխարհին ձեռաց. և ինդրէր լիշխանն Իսմայէլի զօր բազում, և խոտանայր ձեալ ընդ աշխարհս մեր: նմա՝ առնել զարքայն ձեռաց ի հաղանդութիւն ծառայութեան: Իսկ նորա զուժարեալ զօր բազում և սայ ի ձեռն նորա ազգացն քաջաց և աղեղ-

Ղեւոնդ. Բ. 50. Չայնու ժամանակաւ միարանեալ Արանք լիտնականոքն ամենայնիւ, յինքեանս արկանելով և զկէս Վրաց աշխարհին՝ մեծաւ ամբոյսիւ տարածեալ ընդ աշխարհս մեր: ժողովէ և Արտաշէս զիւրոց զօրացն բազմութիւն, և լինի պատերազմ ի մէջ երկուցունց և սայ ի ձեռն նորա ազգացն քաջաց և աղեղ-

4 Հմմտ. Ղեւոնդ 16. Եւ ի չորրորդում ամին (685) տիրեցին ի վերայ աշխարհիս Հայոց հիւսիսային ազգն, որ ասին խաղիբ...: Տես և էջ 17:

իրրեւ արս ՄԹ: Եւ խա-
ղացեալ Մասնաւ ի կող-
մանց Գամակիոյ բող-
մութեամբ զօրացն ի կող-
ման արեւելից՝ ... եր-
թեալ հասանէր ի մասն
ինչ ձեռնաց աշխարհին եւ
բանակէր առ կողմնաց
հզօրագունի, որ Բօտրան
կոչէ: Գրէ հրովարտակ
առ արքայն ձեռնաց-
ընդէր, առէ, դու միայն
ընդվզեալ ոչ մտանես ընդ
հնազանդութեամբ ի շա-
նին մերոյ...

(ձեռնակուր պատաս-
խանի առնէ) ... Հար-
ցանկութիւն քո ի համբաւ
զեղեցիկ կուսից իմոց
իւրիս արկեալ հարկեցոյց
զքեզ զնկ զանձն քո (ի
վտանգ) ... Բայց թէ ըն-
ծայ յինն խնդրեցես
ըստ օրինի Թաղաւորաց
սաց քեզ եւ յարուցեալ
երթիցես խաղաղութեամբ
ի տեղի քո:

Իսկ Մասնաւ զար-
ձեալ յիւս առ ձեռնա-
կուր. Տուր ինձ, առէ,
աղջկունս ԼԹ, եւ զնացից
ի քէն խաղաղութեամբ,
ապա թէ ոչ պատերազ-
մաւ ելից ընդդէմ քո: Եւ
յանձին կալաւ արքայն
ձեռնաց (զիրս) պատգա-
մին յղելոյ. եւ առաքեաց
առ Մասնաւ եւ առէ-
Մնա այդքն ի բանակի
քում, մինչեւ կատարե-
ցից զխնդրուածս քո:

(ձեռնաց Թաղաւորը խո-
բամանկութեամբ փոխա-
նակ աղջկաներու կը զինէ
4000 այր եւ կը պահէ
Պարանակալ:) ... Եւ ե-
կեալ յիւր գետոյն բա-
նակին ընդդէմ նոցա:
... Եւ առաքէր առ Մասն-
մէտ զօրավարն. Արի,
առէ, զոր հայեցեան
յինն՝ զայս ԼԹ աղջկե
յամենայն իշխանութեան
իմում ընտրեցի պա-
տուաւորաց քոց: Արդ ա-
ռեալ զպատուաւորս քո
զօրուդ ըստ թուոյ աղջ-
կանցս իմոց՝ անց յայս
կայս գետոյս, եւ սաց
զաղջկունս իմ ըստ թուոյ

նաւորաց: Սակաւ ինչ
տեղի սաց աղջն Ալանաց.
Եւ զնացեալ անցանէ ընդ
գետն մեծ Կուր, եւ բա-
նակի առ եղբոր գետոյն
ի հիւսիսոյ. եւ հասեալ
Արտաշէս բանակի ի հա-
բաւոյ, եւ գետն ընդ մէջ
նոցա:

Բայց քանզի զորդի
Ալանաց արքային ձերբա-
կալ արարեալ զօրացն
Հայոց ածեն առ Ար-
տաշէս՝ զխաղաղութիւն
խնդրէր արքայն Ալանաց,
տալ Արտաշէսի զինչ եւ
խնդրեցէ. եւ երգ-
մունս եւ զաշինս առէր
հաստատել մշտնջենա-
ւորս, որպէս զի մի՛ եւս
մանկուք Ալանաց աս-
պատակաւ հինից ելցեն
յաշխարս Հայոց:

Եւ ի չառնուլ յանձն
Արտաշէսի առ ի տալ
զպատանին՝ զայ քոյր
պատանւոյն յափն գետոյն
ի զարաւանդ մի մեծ,
եւ ի ձեռն Թարգմանաց
ձայնէ ի բանակն Արտա-
շէսի. Բեզ ասեմ, այր
քաջ Արտաշէս, որ յաղ-
թեցեր քաջ աղջկն Ալա-
նից աշտակոյց գտերս
Ալանաց՝ տալ զպատա-
նիդ ...

Եւ լուեալ Արտաշէսի
զայսպիսի իմաստութեան
բան՝ զնաց յեզր գետոյն.
Եւ առեալ զկոյսն զեղե-
ցիկ, եւ լուեալ ի նմանէ
բանս իմաստութեան՝
ցանկացաւ կուսին: Եւ
կոչեցեալ զպայեակն իւր
զՍմբատ, յայտնէ նմա
զկամս սրտի իւրոյ, առ-
նուլ զօրիորդն Ալանաց ի
կնուութիւն իւր. եւ գա-
շինս եւ ուխտս հաստա-
տել ընդ ազգի քաջացն,
եւ զպատանին արձակել ի
խաղաղութիւն:

Վիճակաւ ուժ եւ հասցէ.
զուցէ մարտ պատերազմի
լինիցի ի մէջ զօրաց քոց:
Եւ ես տանել նաւս
յայնկոյս գետոյն, զի մի-
անգամայն անցցեն առ
նա: Իսկ նոցա անխոր-
հուրդ մտօք ընտրեալ
զպատուական զօրացն՝
անցին յայնկոյս գետոյն
իրրեւ արք երեսուն հա-
զար: Եւ իրրեւ վախճա-
նեցին զանցանէն՝ հրա-
մայէր արքայն ձեռնաց
յարձակել ի վերայ զօրուն
Իսմայելի: ... Եւ ի մէջ
առեալ կոտորեցին ի սուր
սուսերի, մինչեւ ոչ մնաց
ի նոցանէն աղրեալ եւ
փախտական: ... Եւ այս-
պէս կորազլուխ ամօթով
զարձեալ յարքայէն ձե-
նաց՝ զնացին յերկիր
բնակութեան իւրեանց:
Եւ ոչ եւս յուել ելանել
ի պատերազմ ի վերայ
աշխարհին ձեռնաց:

113—114. Զօր բազում
զուժարէր Մրուսն որդի
Մասնաւորի եւ առնոյր ընդ
իւր զիշխանն Աշոտ հան-
դերձ նախարարօքն եւ նո-
ցին հեծելովք, եւ միա-
բանեալ ասպատակէին
յաշխարհն Հոնաց (= Կաս-
բից): Եւ մարտուցեալ ընդ
քաղաքին՝ հարին զօրս
զարքին եւ ստին զբա-
թիւն եւ զաւարն առեալ
զօացն Իսմայելի հանդերձ
իշխանան Աշոտով գառ-
նոյր Մրուսն ի կողմանցն
Հոնաց մեծաւ յաղթու-
թեամբ եւ բազում աւա-
բաւ: Եւ իրրեւ հասանէր
ի շահաստանն Պարտաւ՝
որոչէր ի գերեկոյն եւ
յուարէն հնգեակս եւ ա-
ռաքէր իշխանին իւրեանց
Հեշմայ. եւ զզայոցանէր
նմա զիրս յաղթութեանն:
... Իսկ Մրուսն զմիա-
ցեալ աւարն հանդերձ
զերելովքն բաշխէր զօ-

5 Ալանաց Թաղաւորի այս բացատրանքով իւր
տողդուածային է. եւ կ'ուզեմ հոս ակնարկուած տեղի-
նել Մասնաւորի 30.000 քաջարի զինուորներու կը
բուստը ի զին ձեռնաց Թաղաւորի քաջագի օրիորդ
ներու:

Եւ հաճոյ թուեցեալ
Սմբատոյ, յղէ առ ար-
քայն Ալանաց՝ տալ զտի-
կին օրիորդն Ալանաց
զՍաթինիկ ի կնուութիւն
Արտաշէսի: Եւ առէ ար-
քայն Ալանաց. «Եւ ուս-
տի՞ տացէ քաջն Արտա-
շէս հաղարս ի հաղարաց
եւ իւրս ի իւրոց ընդ
քաջազուց կայս օրիորդիս
Ալանաց»:

Բ. 52. Սմբատ ... յե-
այնչափ արութեանց՝ օր-
նակն կըրօրն Սաթինի-
կան յաշխարհն Ալանաց
հանդերձ զօրու երթոյն
հրամանաւ Արտաշէսի
թինկան, եւ այլ ոչ
բռնացեալ Թաղաւորեաց
աշխարհին Ալանաց,
հալածէր զեղբայրն Սա-
թինիկան. զոր վանեալ
հերքէ Սմբատ, եւ տիր-
ցոյցանէ ի վերայ ազգի
զեղբայրն Սաթինիկան,
զերկիր հակառակորդաց
աւերէ. զամենայն միա-
համուռ ածէ զերի ստա-
տիկ յԱրտաշատ: ...

Բ. 53. Եւ ոչ կամեցաւ
հնազանդել նմա (Արտա-
շէսի Պարսից արքայի
բնակիչք լերինն որ անու-
անեալ կոչի յիւրեանց լե-
ւաս, որ է Գեղմանց լե-
ւան, եւ ծովեղբայր
եւ այսր եւս քան զնոս

բացն իւրոց. տայր մասն
Աշոտոյ, եւ այլոց պա-
տուաւոր նախարարացն
ծառայս եւ աղախնայս: ...

նաւ Կասրից երկիրն
յայն սակս ապստամբն
ի մերոյ արքայէն: Վասն
որոյ առաքէ ի վերայ նո-
ցա Արտաշէս զՍմբատ
ամենայն զօրօքն Հայոց:
... Իսկ Սմբատոյ եր-
թեալ հնազանդէ զամե-
նեանս. բայց զերկիրն
Կասրից աւերեալ՝ առա-
ւել քան զԱրտաղեան զե-
րի ածէ ի Հայս... վասն
որոյ արժանի ըստ վաս-
տակոցն պարզեւէ նմա
Արտաշէս զմասն արքունի
... եւ զաւարն ամենայն
նմա թողու: ...

Իսկ պաշտօնեայս տայ
Անուշայ ի նոյն Մարաց,
որ առ ստամբ լերինն
բնակեցան:

Թէ՛ Ղեւոնդ եւ թէ՛ Մովսէս ցոյց կու
տան հոս անձնական ծանօթութիւն յիշուած
վայրերուն, կը հաղորդեն առաւել կամ նուազ
տեղեկութիւններ քաղաքներու եւ գետի հո-
սանքի մասին: Առաւելութիւնն եւ նուազու-
թիւնը վիճաներն են երկու հեղինակներու ան-
կախութեանը, բացատրութիւններու միա-
ձեւութիւնը կ'աղաղակէ ժամանակակցու-
թիւնն եւ նոյնութիւնը երկու պատմագիրնե-
րուն:

Բ. Կը զրէ Մովսէս Բ. 47. «Պատմի սորա
ի նոյն աւուրս սերեալ ազգ զորդիան Տուրայ,
պատանիս հինգ հանդերձ տասամբ, յանուն
հօրն իւրեանց, Տրունիս»:

Տրունեաց ազգը, որ կ'իշխէր Գողթան
Վանանդ դաւառակին, ստալին անգամ կը
յիշուի Պատմութեան մէջ Ղեւոնդէն, «Եւ որք
ի սոհմէ Ամատունեացն եւ Տրունեաց»
(էջ 144). «Իսկ ի սոհմէ նախարարացն
վախճանեցան արք չորք, որք էին ի նոցանէ
երեքն ի սոհմէ Տրունեաց եւ մինն յիւրօսայ
զեղջէ» (147): Տե՛ս առ այս «Հանդէս Ա. մ-
ս օրեալ 1929, էջ 334»:

Գ. Խորենացի, Բ. 57, ծանօթ եւ մերձա-
ւոր կը ցուցնէ ինք զինք Ամատունեաց տոհ-
մին եւ կը սերեցնէ զանոնք ալ հրէական ծա-
գումէ, նկատելով անոնց մէջ Սամսոն ա-
նուան յաճախակի գործածութիւնը: Թէպէտ
եւ զաղթած են, կ'ըսէ, ասոնք «ի կողմանց
արեւելից Արեաց աշխարհին», այս ինքն Ահ-
մատանի կողմերէն, «բայց են ստբա բնու-
թեամբ հրեայ, ի Մանուէայ ումենէ, որոյ
օրդի էր մեծահասակ եւ ուժեղ, Սամսոն
անուն կոչեցեալ, որպէս սովորութիւն է
Հրէից՝ ըստ յուսոյ զնախնեացն կոչել զա-
նուանս: Բայց է ճշմարիտ, որպէս եւ այժմ
իսկ է տեսանել ի գարմս Ամատունեաց,
քանզի անձնայք եւ բարեձեւք ըստ պատշաճի
վայել են ամենայն իրօք եւ ուժեղք»:

Ղեւոնդ իւր Պատմութեան մէջ, էջ 144,
146 առանձին կերպով կը յիշէ Ամատունեաց
չահատակութիւնները 775ի ապստամբու-
թեան ժամանակ, որոնք Արձէշի ջով կը
կուսին Վասակ Բագրատունւոյն իրրեւ զի-
նակիցներ: Եւ էջ 168 կը պատմէ զաղթա-
կաններու շուն, «որոց առաջնորդք Շապուհ ի

5. Աշխարհագրական եւ ազգագրական
ծանօթութիւններու նոյնութիւն:

ա. Մովսէս իւր «Հայոց պատմութեան»
մէջ կ'ակնարկէ յաճախ թէ իրեն լաւ ծանօթ
է Գողթն դաւառը, գտնուած է այն տեղ եւ
լաւ ժողովրդեան բերնէն հին զրոյցներ եւ
երգեր (Ա. 30. Բ. 49, 61 եւն): Տեսանք
(Հանդ. Ա. մ. ս. 1929, էջ 333) թէ նաւ
Ղեւոնդ այն կողմերը գտնուած կ'երեւայ:
Երկու պատմագիրներուս ծանօթութիւնը
դաւառիս տեղագրութեան երեւան կու գայ
յատկապէս հետեւեալ հատուածին մէջ, ուր
կարծես մէկ է աչքը, որ կը նկատէ շրջա-
կայքը, եւ մէկ է զրիւքը, որ կը նկարագրէ
զրեթէ նոյնաձեւ բառերով:

Ղեւոնդ. Մովսէս.

7. Եւ առնուին (Իս-
մայեւոյք) ի գերութիւն
եւ զբազումս ... աղ-
զաւանս Մարաց եւ զպա-
տան Գողթն եւ զպա-
տակերտն նախաւանու.
Եւ զբազումս յարանց ընդ
սուր անցուցանէին եւ
զայս գերի վարեալ կա-
նամբք եւ մանկուսու ան-
ցուցանէին ընդ գետն
երասխ ընդ հունն Ջու-
ղայոյ:

18. Գունդ մի ասպա-
տակութեամբ ... յար-
ձակեալ ի վերայ աշխար-
հան Հայոց ... գործէին
զանօրէնութիւն յաւանս
Մարաց ի հրամ, ի Ջու-
ղայ եւ ի Խաշակունիս...

տոհմէ Ամատունեաց եւ Համամ որդի նորա» : Ինչպէս Հանդ. Ա.մ.ս. 1929, էջ 342—343 տեսանք, հաւանօրէն նաեւ Ղեւոնդ այս գաղթականներու թուին մէջ էր. ուստի ի մերձուստ ծանօթ տոհմին յատկութիւններուն :

Պ. Խորենացի մօտէն ծանօթ կ'երեւայ Տայոց աշխարհին եւ մերձակայ Կողին : «Նւ այսպէս կատարեալ՝ կարգէ (Վաղարշակ) զկողմանս Մաթաբայ եւ զՊոնտացիս եւ զԵգերացիս. դառնայ զհիւսիսեալ առ ստորոտոյն Պարխարայ ընդ մէջ Տայոց ի զիջին եւ ի մառախլուտ տեղիս մայրեաց եւ ի լօռաւէսս. գեղեցիկ իմն կարգելով զերկիրն, հաւասարելով զլեռնայինն եւ զլեռմահոտն ի բարեխառն եւ ի զուգագեղեցիկ մայելչութիւն իւրոյ թագաւորութեանն. ամառնային ժամանակին հովանոցս պատրաստելով, յորժամ զհիւսիսեալ երթիցէ : Գոմս զերկուս տափարական անտառախիտս հանդերձ լեռամբքն կազմելով, եւ որսոց տեղիս, եւ զլեռմութիւնն Կողայ՝ ի մարանդս այգեաց եւ բուրաստանաց» (Բ. 6) : Կը զբէ այլուր դարձեալ. «Ի սորա (Արշակայ), աւուրս աղմուկ մեծ լեալ ի դօտիս մեծի լերինն Կաւկասու յաշխարհին Բուլղարաց, եւ բազումք ի նոցանէ հատուածեալք եկին յաշխարհս մեր, եւ բնակեցան ի ներքոյ Կողայ, յարգաւանդաւոր եւ ի հացաւէտ տեղիս մինչեւ ի ժամանակս բազումս» (Բ. 9) : Այս կողմերուն լաւ ծանօթ է նաեւ Ղեւոնդ.

Հայ Գաղթականները Շապուհ Ամատունեոյ առաջնորդութեամբ կ'անցնէր Կողի վրայէն զէպի յունական բաժին. հոն «ի սահմանս Վրաց ի գաւառն Կող» արարները հետամուտ կ'ըլլան գաղթականներուն, եւ կը ջանան արգելել ձորօրը անցնիլ : Բայց հայ զօրքը կը խորտակէ թշնամոյն ոյժը եւ «ինքեանք անցանէին ընդ գեան Ակամսիս, որ ի կողմանս Տայոց բղխեալ՝ երթայ զհիւսիսոյ արեւմտից, անցանելով ընդ Եգեր՝ մասնէ ի Պոնտոս» : Յունաց կայսրը Կոստանդին կ'ընդունի սիրով հայ գաղթականութիւնը եւ «բնակեցուցանէր ի բարւոք եւ յարգաւանդ երկրի» (ի ներքոյ Կողայ) (Ղեւոնդ, 168—169) : Ղեւոնդ այս գաղթականներու թուին մէջ էր, ուստի ունեցաւ առիթ անձամբ ծանօթանալու երկրին արգաւանդահող եւ հացաւէտ տեղերուն :

Ե. Մ. Խորենացի զիտէ Վրաստանի վերիա անուանակոչութիւնը. կը գրէ. «Նւ

ի վերիայն յեզր երկրի յարեւմուտ» : «Ի վերայ գերութեանն ի վերիացուց ազգացն, զոր էած Նարուզողոնոսոր» (Բ. 8. 11) : 774ին մեծ ապստամբութեան նախօրեակին Արտաւազը Մամիկոնեան եւ իւրայինք «երթեալ պատասպարէին յաշխարհին Եգերացուց. եւ ստանայր անձամբ զիշխանութիւն անձին իւրոյ ի վերայ Եգերացուց եւ ի վերայ վերիայ (տպ. Վէրիոյ, Ձեռ. վերիա), որ են Վերք» (Ղեւոնդ, 139) :

Գ. Խոր. Բ. 81 կը գրէ ձեռնաց մասին. «Արբոկ ոմն ձեռնակուր, որպէս-ասի ի նոցա լեզուն պատիւ քագաւորութեան... Իրեշտակս առաքէր (առ Արտաշիր) ինդրել զնա (զՄամգոն). եւ ի չլսելն Արտաշիր՝ պատեւրազմ ի վերայ նորա յորինէ թագաւորն ձեռնաց... (յետ մահուան Արտաշիր Շապուհ) յիջ առ թագաւորն ձեռնաց՝ ասելով, թէ Մթութեցի քեզ զժուար զի ի ձեռս քո ոչ կարացի տալ զՄամգոն... այլ վասն անխառն զքեզ առնելոյ հալածեցի զնա յաշխարհէ իմմէ... որ հաւասար է նմա մահու. եւ արդ մի լիցի պատերազմ ընդ իս եւ ընդ քեզ : Եւ զի քան զամենայն բնակեալս ի վերայ երեսաց երկրի խաղաղաւոր ասեմ գոլ զազգն ձեռնաց յանձն առնու առնել զհաշտութիւն, ուստի յայտ իսկ է, եթէ եմ արդարեւ խաղաղաւոր եւ կենսաւեր ազգն ձեռնաց» :

Ղեւոնդ (էջ 37—40) կը պատմէ Մամգոնի արշաւանքն ձեռնաց դէմ. եւ կը գրէ «խոստանայր նմա (ամիրապետին) անձամբ զարքայն ձեռնաց ի հնազանդութիւն ծառայութեան : ... Եւ երթեալ հասանէր մասն ինչ ձեռնաց աշխարհին... գրէ Խորենացի վարտակ առ արքայն ձեռնաց... դու յորտապաստանեալ չհնազանդիս մեզ. մի արգելու իբրեւ զաղջկունսդ քո համարիս զմեզ, յորտա միջի փերեւետեալ ճոխանաս... Բայց Մթութեցի յապաղեցեալ զպատասխանելու գրոյս. այլ արագ դարձուցեալ այսրէն իբրեւ ընթերցաւ զգիրն արքայն ձեռնաց որ կոչէր ձեռնակուր... խորհէր թէ ինչ տացէ բանիցն պատասխանի... (եւ զբէ այսպէս). գիտաւջիր զի աշխարհս մեր ոչ մտեալ ընդ հարկաւ ուրուք. եւ ոչ ես ի յանձին կալայց. բայց թէ ընծայ յինէն խնդրեցես՝ ըստ օրինի թագաւորաց տաց քեզ,

6 Հմմտ. Խոր. Աշխարհագրութիւն, 605. «Վերիա, այս ինքն Վերք, յիւրի կալով Եգերաց առ Մամգոն, որ հաւասար է նմա մահու մինչեւ ցԱղուանից սահմանս կուր զեառով» :

յարուցեալ երթիցես խաղաղութեամբ ի տեղի քո : Իսկ Մամգոնի զարձեալ յղեալ առ ձեռնակուր՝ տուր ինձ ասէ աղջկունս Լի, եւ զնայցի ի քէն խաղաղութեամբ. ապա թէ ոչ՝ պատերազմաւ ելլից ընդդէմ քո : Եւ յանձին կալաւ արքայն ձեռնաց [զիրս] պատգամին յոյելայ...» :

Ղեւոնդի տողերուն մէջ գեղեցիկ կերպով կարկառուն ընծայուած է ձեռնակուրի «խաղաղասէր» բարքը, միանգամայն «կենսասէր» ապրելակերպը : Այն աղբիւրը, որ հաղորդած է Ղեւոնդին ձեռնակուր յորջորջումը ձեռնաց թագաւորին⁷ եւ առ հասարակ այս զրոյցը, կարող էր տեղեկացուցած ըլլալ նաեւ մանրամասնութիւններ ձեռնաց բարքին վրայ. ինչ որ Ղեւոնդ աւելորդ համարած է գրի առնել իւր Պատմութեան մէջ, նոյնը Մովսէս գիտցած է շահագործել «Հայոց Պատմութեան» համար : Թէ՛ միայն եւ թէ՛ միւսին մէջ ցայտուն է դաղափարակցութիւնը :

6. Դատադուքիւններու եւ ըմբռնումներու նոյնութիւն :

Մ. Խորենացի Հայոց սերունդը կը բղխեցնէ յորդոցն Յարեթայ՝ «Թիրաս ծնանի զԹորգոմ. Թորգոմ ծնանի զՀայկ» (էջ 19, 32, 42). ասկէ նաեւ կը համարի հայ ժողովուրդը տուն Թորգոմայ. Հայկ «անուանէ զանուն լեռնազաշտին Հարք, այսինքն թէ հարք են աստէն բնակեալք՝ ազգք տանն Թորգոմայ» (33) : Անշուշտ ունէր հոս Մովսէս աչքի առաջ ազգային աւանդութիւն մը (Հմմտ. Բուդ., էջ 1, 2, 28, 155, 192, տպ. Պատկ., Ագաթ. 16, 776, 796) եւ յատկապէս մերձեցուցած է Եսայեայ «Թորգոմայ տունը» :

Այս ըմբռնումը հաստատ արմատ գտած էր Բ. դարուն. եւ Մոնոզոնը, որ իւր ամբողջապէս քարոզներով ապստամբութեան կը զբոսնէր ժողովուրդը՝ ի մէջ այլոց կը մարդարէանար անոնց հայկական թագաւորութեան մօտալուտ վերադարձը. «Այժմ ընդ հուկ դարձցի գաւազան թագաւորութեանն միւսանգամ ի տուն Թորգոմայ» (Ղեւ. 141) :

7 Հմմտ. առ այս Hannès Sköld, L'origine des Mamiconiens d'après Khorène, Revue des Etudes arméniennes VI (1925), p. 131—136, ուր ձեռնակուր անունը թրքական քան չինական յորջորջանք կը համարուի : Ղեւոնդ լսած է զրոյցս հաւանօրէն արարական աղբիւրէ, այն զինքնուրնեղէն, որոնք մասնակցեցան Բ. դարու կէսին Կովկասի հիւսիսային կողմերը մղուած կրիւններուն :

Նաեւ Ղեւոնդ կը պատմադրէր «վասն ժամանակագրաց տանս Թորգոմայ» (170) : Ուսկից կը տեսնուի թէ ժամանակին ըմբռնունքն էր Հայ ժողովուրդն նկատել տուն Թորգոմայ, մինչ Սերիոսի համար չէ ունեցած այն որ եւ իցէ իմաստ, ուստի եւ ոչ անգամ մը զործածած է զայն իւր Պատմութեան մէջ :

7. Ժամանակակից պարագաներու նոյնութիւն :

Խոր. Ա. իր (իգ), կարեւոր կռուան մը կ'ընծայէ մեզի, ծանօթանալու իւր ժամանակի պայմաններուն. կը գրէ.

«Կարգ թագաւորաց մերոց եւ համար նոցունց որդի ի հօրէ առնով : — Արդ այժմ անցից ի թիւ մերոց արանց, մանաւանդ թէ թագաւորաց, մինչեւ ցտէրութիւնն Պարթեւաց : Քանզի ինձ այսօրիկ արք ի մերոց թագաւորաց են սիրելիք. որպէս բնիկք եւ իմոյ արեան առուք եւ հաւաստի հարազատք : Եւ սիրելի էր ինձ՝ յայնժամ գալ փրկչին եւ զիս գնել, եւ առ նոքօք յաշխարհ գոնուի իմ լինել, եւ նոցա տէրութեամբն խրախճանալ, եւ յարդեացս ապրել վտանգիցս : Այլ վաղ ուրեմն փախեալ ի մէնջ պատահումնն այն, քէ արդեօք եւ վիճակ : Բայց արդ ես առ օտարաց քագաւորութեամբն կացեալ ընդ նոցայն գնիրս ազգի ածից զկարգ քագաւորացն, զի մերոյ աշխարհիս բնիկք պատկաւորք արք այնօրիկ, զորոց զանուանան ի ներքոյ զըռմեցուք» :

Խորենացի զիտէ թէ «վաղ ուրեմն» դարձած է Հայոց թագաւորներու յաջորդութիւնը, ինքը այժմ, «արդ», «առ օտարաց թագաւորութեամբն կացեալ», օտարաչուրթն բռնաւորներու իշխանութեան ներքեւ, հարկադրուած է գրել իւր ազգին հին թագաւորներու յաջորդութեան պատմութիւնը, ենթարկուած «արգեաց վստանգից», ժամանակակից բազմազան հարստահարութեանց : Նախնի թագաւորներու օրով հայրենիքի բարօրութիւնը բարեբաստիկ եւ երջանիկ կը տեսնէ, կեանքը կրկին տեսակէտով երանիկ երջանիկ. եւ կը վառի իր սրտին մէջ հայրենասիրութիւնը, կ'ըզձայ անոնց օրով աշխարհ եկած ըլլալ, ընդ «նոցա տէրութեամբն խրախճանալու» համար : Անոնք «օտար» չեն, այլ «բնիկք եւ իմոյ արեան առուք եւ հաւաստի հարազատք» :

Անկեղծ արտայայտութիւն հայրենասէր

սրտի, անխարզախ ակնարկութիւն ժամանակի եւ պարագաներու:

Կորին մը պիտի չկարենար ստորագրել այս տողերուն տակ. եւ ոչ ուրիշ մը իր երկնացադոյն եւ կրտսերագոյն ընկերներէն: Թերեւս նաեւ Ղազար Փարպեցւոյ համար «վաղ ուրեմն փախած չէր այն պատահումը» եւ ոչ ալ ակնկալութիւնը թագաւորութեան վերահաստատման⁸:

Եթէ մտքով տեսնենք Մ. Խորենացւոյ գրչին տակ Ղեւոնդի սիրտը, որ կը ներշնչէր գրչին տողել այդ տողերը, դարձանալի պիտի չերեւար մեզի արտայայտութեան եղանակը: Նա կարող էր համոզուած գրել թէ «վաղ ուրեմն փախեալ ի մէնջ պատահումն այն, թէ արդեօք եւ վիճակ», այս ինքն եթէ թագաւորութեան պատահումը փախաւ, երանի թէ նաեւ արդի չարաչուք վիճակը փախչէր, այն զրկումին փոխարէն դոնէ այժմեան դառն հանգամանքներն խնայուէին մեզի: Աւելի քան 360 տարիներ անցած էին այն օրուան վրայ երբ դադրած էր Հայոց թագաւորութիւնը. եւ չկար յոյս անոր վերանորոգութեան: Ժամանակի հանգամանքներն անտանելի էին, վտանգը ամէն կողմէն. օտարին լուծը ծանր ...

Մոնոզոնը երբ կը քարոզէր «ահա մերձեալ է ժամանակ փրկութեան ձերոյ, զի այժմ ընդ հուպ դարձցի գաւազան թագաւորութեանն միւսանգամ ի տուն Թորգոմայ, առնուլ ձեօք զվրէժ յազգէն Իսմայէլի» ... կը համարէր Ղեւոնդ թէ «մոլորութեան հոգւով շարժեալ մարգարէանայր սնտոխս եւ ընդունայնս». կը պատմէր «տեսիլս սուտս եւ ըզմանս ի սրտից օր ըստ օրէ»: Եւ որոնք կը հետեւէին անոր քարոզներուն, անոնք «պատրեալք» էին «ի կարծիս առն մոնոզոնի» (141) եւ մոնոզոնը «խաբերայ եւ մոլեկանայր» է: Բայց եւ այնպէս շատերը հաւատացին այն «տեսանողին»:

Աչտա Բագրատունին է միայն որ յենչաց կը քերէ այդ ամէնը. եւ Ղեւոնդ համակարծիք է անոր: Չէին սխալած: Փորձը ցուցուց թէ հայկական ոյժը անբաւական էր «զգէմ ունել գորութեան բազմագլուխ վիշա-

⁸ Նոյն ինքն Մովսէս, եթէ ուզած ըլլար կեդծել ինք զինքը Սահակայ եւ Մաշտոցի աշակերտ, — ինչպէս կ'ըմբռնուի առ հասարակ — պիտի չզգար ինք զինքը դժբախտ որ հայ թագաւորներու օրով չէ պատահած իր մուտքն յաշխարհ, որովհետեւ այս պատահումն ըմբռնեամ պիտի ըլլար նա գոնէ քան շանուն վառաձայնութիւն օրով:

պին» (142—143): Չախողեցաւ ապստամբութիւնը:

Ուստի ինչպէս Ղեւոնդ, նոյնպէս Մովսէս չունէին յոյս, թէ իրենց օրով պիտի վերագառնայ այն բարեբաւտիկ պատահումն թագաւորութեան: Մովսէս տեսաւ Բագրատունի տան բարգաւաճումը, բայց իր մարդարէական հոգին չկրցաւ գուշակել թէ դա՞մը յետոյ պիտի դար այն «պատահումը»:

(Շարունա կեր) z. v. ԱՅՈՆԵԱՆ

ԱՌԵՏԱՐԱՆԻ ՀՆՅԵՐԷՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԵԱՆ ՍԿՂՐՆԱԳՐԻ ՀԱՐՑԸ

Որովհետեւ կարեւոր բնագիր մը կը նկատուի Աւետարանի հայերէն օրինակը յունարէն բնագիրներու յառաջագայութեան պատմութեան համար, նորագոյն ժամանակներս առանձին ուշադրութեան առարկայ դարձած է այն: Մասնաւորապէս այն հարցը կը դրացնէ զիտունները, թէ ի՞նչ սկզբնազիր հիմ առնուած է հայերէն թարգմանութեան: Կարեւոր ուսումնասիրութիւն մը լոյս տեսած անցեալ տարի, առիթ կու տայ մեզ համառօտիւ ամփոփել այս տեղ այն խնդրի շուրջը յայտնուած տեսութիւնները յուսով թէ գրգիռ կ'ըլլան անոնք հարցնող անդրազոյն լուսարանութեան:

Այս հարցը իւր արմատն ունի արդէն պատմութեան մէջ: Կորին, որուն կենդանութեան տեղի ունեցած էր Աւետարանի հայերէն թարգմանութիւնը, հետեւեալ հարկը տեղեկութիւնը կը հաղորդէ այս մասին. «Իսկ երանելոյն Սահակայ զեկեղեցական գրոց գումարութիւնն կանխաւ ի յունական բարբառոյն ի հայերէն դարձուցեալ»: Եկեղեցական գրոց գումարութիւնը ըսելով առանց տարակուսի Մ. Գրոց մասերն կ'իմանայ Կորին, ուստի բազաւորութեամբ նոր Կտակարանի: Իսկ «կանխաւ» կ'ենթադրէ Մ. Գրքի առաջին՝ 431էն յառաջ կատարուած թարգմանութիւնը: Մովսէս Խորենացի, հակառակ Կորեան այս բազայայտ վկայութեան, կը գրէ (Գ. 54). «Մեքոպ» գտանէ զմեծն Սահակ թարգմանութեան պարտապալ յասորոյն՝ յոչ լինելու նախ ի Մերութանոյ այրեալ լինէին ընդհանուր աշխարհիս յոյն գրեանք. դարձեալ ի բաժանել զաշխարհս Հայոց՝ չտային պարսիկ վերակացուքն յոյն ուսանել դպրութիւնումք յիւրեանց մասինն, այլ միայն ասորի՝ նաեւ Մովսէս, «թարգմանութեան» առարկան կ'ենթադրէ հոս Աստուածաշունչ մասնները:

տեսնները. թէպէտ անընդունելի է իր պատճառարանութիւնը յոյն գրականութեան հայկական սահմաններու մէջ չդոյութեան մասին, բայց ուշադրաւ է իր ակնարկութիւնը ասորական սկզբնագրի նկատմամբ: Թէ Մ. Գրոց ինչ ինչ մասեր նաեւ ասորական սկզբնագրէ թարգմանուած են, չի կրնար ենթարկուիլ տարակուսի. բայց հնար չէ հերքել նաեւ այն, թէ ուրիշ մասեր ուղղակի յունարէն սկզբնագրէ թարգմանուած չեն: Երկու պատմագիրներու խօսքերն ալ առաձգական են. եւ դժուար է ճշգրիտ հետեւութիւն հանել ի մասին Աւետարանի թարգմանութեան: Բայց երկուքն ալ միաբան են յայնմ թէ այս առաջին «փութանակի» թարգմանութիւնը 431էն յետոյ ենթարկուեցաւ Կ. Պոլսէն բերուած «հաստատուն» (յունական) օրինակներու հիման վրայ՝ նոր սրբագրութեան, երբ հնագոյն թարգմանութեան մէջ պակաս մասերն ալ լրացուեցան նոր թարգմանութեամբ:

Առաջին թարգմանութեան սրբագրութիւնը «հաստատուն օրինակներու» վրայէն, տուաւ Աստուածաշունչին կրկնագրի կերպարանք: Բնագրի անխառնութիւնը կրեց պղտորում: Երկու բնագիրները ձուլուեցան յառաջ բերելու համար երրորդ՝ խոսն բնագիր: Այսպէս մասնաւորապէս Աւետարանը: Այս պարագան պէտք է այժմ նկատի առնել, երբ հարցը ներկայ օրինակին սկզբնագրի մասին է:

Fr. Macler, որ առանձին ուսումնասիրութեան նիւթ դարձուցած էր Աւետարանի հայերէն թարգմանութիւնը եւ ձեռագրական բաղդատութիւններով ջանացած է հնագոյն օրինակը վերականգնել, երբ ստացուած արդիւնքը համեմատեց յունարէն օրինակներու հետ, յանգեցաւ այն եզրակացութեան թէ հայերէն թարգմանութիւնը յունարէն սկզբնագիր մը կ'ենթադրէ. «l'évangile arménien samble calqué sur le grec 1». Բայց A. Merk² իրաւամբ ուշադիր կ'ընէր, որ Մակլերի եզրակացութիւնը ամէն մասամբ համոզեցուցիչ չի կրնար նկատուիլ. որովհետեւ հայ բնագրին մէջ կան տեղեր, ուր ասորին կը խօսի:

Այս ասորարանութիւնները կրնային մուտ գտած ըլլալ Աւետարանին մէջ կամ իրրեւ մնացորդներ նախնական թարգմանութեան՝ ասորի սկզբնագրէն, եւ կամ հայ թարգմանը յունարէն սկզբնագրէ թարգմանած առնել աչքի առաջ առած էր նաեւ ասորական թարգմանութիւնը իրրեւ խորհրդակից: Այս կամ եւ կամէն հաւանականագոյնը դուրս կորզելու համար հարկ է աւելի լուրջ ուսումնասիրութեան առարկայ դարձնել

¹ Le texte arménien de l'évangile d'après Matthieu et Marc, Paris 1919.
² August Merk, Die armenischen Evangelien und ihre Vorlagen. Biblica, 1926, էջ 40—72:

խնդրը. պէտք է մանր բաղդատութեան առնել յունարէնի կից նաեւ ասորի օրինակը, եւ ընդգծել խնամով ասորարանութիւնները եւ յունարանութիւնները: Այս գործը պէտք է օտարէ աւելի հայը կատարէ, որովհետեւ ասոր հոտաութիւնը աւելի զգայուն է զանագանելու եկամուտ տարրերը ոչ միայն ուր բնագիրը կը շեղի յունարէն սկզբնագրէն եւ կը զրկախառնի ասորոյն հետ, այլ եւ ուր հայն կ'ենթարկուի ասորոյն՝ լեզուական նրբութիւններու եւ դարձուածներու մէջ:

Խնդրի լուծման մեծ օժանդակութիւն կարող է մատուցանել վրական թարգմանութիւնը, որ ինչպէս կը վկայէ Կորին եւ կը հաստատեն բանասէրները, կատարուած է հայերէն բնագրի վրայէն: Կը մնայ միայն ստուգել թէ այժմեան վրական օրինակները ո՞րքան հարազատ կերպարանքի մէջ հասած են. չե՞ն կրած ասոնք ալ սրբագրութիւն նոյն հինգերորդ դարուն եւ կամ յընթացս ժամանակի³:

Այս տեսակէտով մերձեցած են խնդրոյն ամերիկացի երեք գիտնականներ, որոնց քննութիւններու արդիւնքը պիտի ներկայացնենք յաջորդ էջերու մէջ քաղուածաբար: Այս ամփոփումը կատարած է երիտասարդ ոյժ մը, յարգելի * Պ. Է., «Հանդէս Ամսօրեայ» ի խմբագրութեան մասնաւոր խնդրանքով:

z. v. Ա.

The Harvard Theological Review, 1928, թ. 4, էջ 203—404, կ'ամփոփէ իւր ծոցը զեղեցիկ ուսումնասիրութիւն մը՝ «Մարկոսի Աւետարանին Կեսարեան բնագիրը (The Caesarean Text of the Gospel of Mark, զոր հեղինակած են համապորձակցութեամբ ամերիկացի երեք գիտնականներ՝ K. Lake, Robert P. Blake եւ Silva New): Այս ուսումնասիրութեան մէջ նկատի առնուած են նաեւ Աւետարանին հայերէն եւ վրացերէն թարգմանութիւնները. եւ ունի շահեկան բովանդակութիւն, հետաքրքրական նաեւ հայ ընթերցողներու համար: Պիտի ջանամ ամփոփել այս տեղ ուսումնասիրութեան կարեւոր մտքերը, ծանրանալով յատկապէս այն կէտերու վրայ, ուր հայկական եւ վրական թարգմանութիւններու մասին է խօսքը:

«Մեր սկզբնական ծրագիրն էր, կը գրեն յիշեալ գիտնականները յառաջարանին մէջ, Մարկոսի Աւետարանին Կեսարական բնագիրը հրատարակել»: այս տեսակէտէ ալ կը գննուին եւ կը քննուին աղբիւրները: Համեմատութիւններն ու քննութիւնները Մարկոսի երեք գլուխներու (Ա, 2, ԺԱ) շուրջը ամփոփուած են, անդրազոյն ուսումնասիր-

³ Հմբտ. F. Zorell, Ursprung und Eigenart der georgischen Bibelübersetzung. Handes Amsorya, 1927, S. 669—680: